

A magyar múzeumi restaurálás kialakulása Erdélyben

Neves erdélyi magyar restaurátorok

Morgós András - Domokos Levente

1. A múzeumi restaurálás kialakulása - nemzetközi kitekintés

A 19. sz. elején világszerte ugrásszerűen megnőtt a régészeti ásatások száma. Ennek eredményeképpen nagymennyiségű műtárgy került a múzeumokba, gyűjteményekbe. Hamarosan felmerült a tárgyak tisztításának és konzerválásának az igénye.

Az első régészeti „restaurátorok” maguk a feltárók voltak. Ismert ilyen irányú tevékenységéről a Tróját és Mükénéét feltáró Heinrich Schliemann, vagy az egyiptológus Flinders Petrie, aki le is írta az általa alkalmazott restaurálási eljárásokat (Petrie 1888).

Az első múzeumi „restaurátorok” közé tartozott John Doubleday, aki az 1840-es évektől 1857 körül bekövetkezett haláláig az 1753-ban alapított British Múzeumban dolgozott, ő restaurálta a híres Portland vázát (Budge 1925). Doubledayt Robert Ready követte, aki 1858/59-ben lépett be a múzeumba és 1903-ban halt meg. Ready híres volt az ékirásos táblák tisztításáról, valamint pénzérmék galvánmásolatainak készítéséről (Budge 1925). Két fia is restaurátorként dolgozott a múzeumban egészen az 1930-as évekig.

Az 1807-ben alapított Dán Nemzeti Múzeum első és második kurátora C. J. Thomsen és C. F. Herbst, saját maguk konzerváltak műtárgyakat. Az egyszerűbb restaurálási beavatkozásokat válogatott mesteremberekkel oldották meg. Herbst rendelkezett egy „szakácskönyvvel”, amely a tárgyak kezelését tartalmazta. Az ásatási vizes fa és a vasleletek konzerválását tartotta különösen problematikusnak. Herbst konzerválási kísérleteket végzett, amelyeket pontosan dokumentált (Madsen 1987).

A Dán Nemzeti Múzeum neves restaurátora volt még Georg Rosenberg, aki 1895-1940 között állt a múzeum alkalmazásában. Szerves és szervetlen tárgyakat is konzervált. A múzeum számos nagy konzerválási munkájában vett részt, ilyen pl. a Hjortspring csónak. 1917-ben vas és bronzkonzerválási eljárást publikált

(Rosenberg 1917). Galvánikus és elektrolitikus fémkonzerválási eljárásokat alkalmazott és kísérletezett régészeti textíliák konzerválásával is.

A restaurálás fejlődése szempontjából nagy fontosságú volt a vegyészeket foglalkoztató múzeumi kémiai restaurátor laboratóriumok 19. sz. végi és a 20. sz. eleji kialakulása.

A világon az első kémiai restaurátor laboratórium, ami felszerelésével és eredményeivel példaképpül szolgált a később alapított múzeumi laboratóriumokhoz a Királyi Porosz Múzeumok berlini kémiai és restaurátor laboratóriuma. Kialakítására Dr. Friedrich Rathgen (1862-1942) kémikust kérték fel 1888-ban.

A labor fennállásának első 10 éve alatt Rathgen áttekintette és kritikailag értékelte a kulturális javak konzerválásának, restaurálásának és fenntartásának ismert eljárásait. Gyakorlati módszereket is figyelembe véve megírta az első átfogó restaurátor kézikönyvet, mely „Régiségek konzerválása” címen 1898-ban jelent meg (Rathgen 1898). 1905-ben megjelent az angol változata (Rathgen 1905), majd 1924-ben és 1926-ban a jelentősen kibővített 2. és 3. kiadása (Rathgen 1924, 1926).

A British Múzeumhoz rendelt kémiai restaurátor laboratórium

Az első világháború vége felé a bombabiztos helyre menekített (pl. a londoni földalatti alagútjaiban tárolt) műtárgyakat előhozták a kényszer tárolóhelyekről és jelentős károsodást figyeltek meg a tárgyakon. A kerámiákon, porózus köveken főként sókiválásokat, a szerves alapú műtárgyakon gomba fertőzéseket és a régészeti fémtárgyakon korróziót figyeltek meg. Ezen körülmények hatására 1919-ben a Department of Scientific and Industrial Research a British Museumhoz rendelt konzultánsként alkalmazta Dr. Alexander Scott vegyészt, hogy tudományosan vizsgálja meg és tárja fel a károsodások okait, és hatásos kezelésekre tegyen javaslatot. Felállítottak egy kis laboratóriumot és 1924-től Dr. Harold Plenderleith is csatlakozott a munkához. Az 1920-1930-as években Scott és Plenderleith

munkásságával - Friedrich Rathgen berlini és Gustav Rosenberg kopenhágai munkásságát és laboratóriumait példának tekintve - megteremtették a tudományos konzerválás alapjait Angliában. A laboratóriumot 1930-ban a British Museum-hoz csatolták (N. N. 1984, Oddy 1989).

2. A múzeumi restaurálás kezdetei Magyarországon

Magyarország és Erdély területén a múzeumi restaurálás történetével kevesen foglalkoztak. Csupán Ardos és Mirel valamint Morgós publikációi jelentek meg e témában (Ardos - Mirel 1983; Morgós 2002).

A restaurálás terén Magyarország a múzeumi vegyészek alkalmazásának, a műtárgyak anyagösszetétel - vizsgálatának, a kémiai restaurátor laboratórium kialakításának vonatkozásában a 19. sz. végén és a 20. sz. elején a nemzetközi élvonalba tartozott. A 20. sz. első felében azonban a fejlődés megtorpant. Ez alól kivételt jelentett **dr. Gasparez Géza Elemér**¹ rövid, 8 éves múzeumi pályafutása (Gasparez 1911, 1911a, 1911b, 1912, 1912a, 1913, 1913a, 1913b), valamint a kolozsvári (1900) és a debreceni (1937-39) restaurátor műhely felállítása.

¹ „Gasparez Géza Elemér Antal (Budapest, 1876. okt. 29. - Budapest, 1919. szept. 8.), a Magyar Nemzeti Múzeum (MNM) Régiségtára laboratóriumának a vezetője, kémikus és restaurátor. Magyarországon az első vegyész-restaurátor. A középiskola 8 osztályát a budapesti ágostai evangélikus főgimnáziumban végezte. A szarvasi ágostai evangélikus főgimnáziumban érettségizett 1896-ban. 1901-10 között nyolc félévet hallgatott a Pázmány Péter Tudományegyetemen, végbizonyítványt 1910. jan. 7.-én kapott. 1911-ben doktori fokozatot szerzett egyetemén. 1911-től korai haláláig a MNM Régiségtár- Éremtár munkatársa, a kémiai és restaurátor laboratórium vezetője. A világon az elsők között foglalkozott festmények rétegszerkezetének tanulmányozásával, a fahordozó, festmények pigmentjeinek és kötőanyagainak mikroszkópos vizsgálatával kombinált mikrokémiai analízisével. Publikációiban foglalkozott a mikrokémiai vizsgálatok eredményeinek művészettörténeti vonatkozásaival (1909, 1912), az antik falfestészeti technikákkal (1911, 1912), a Magyar Nemzeti Múzeumban és a Aquincumi múzeumban található római kori festő-, rajz- és íróeszközökkel (1912, 1913) és faműtárgyak konzerválásával (1913).

A nemzetközi művészettörténeti társaság kongresszusain előadással vett részt (1911 München, 1912 Róma). A római kongresszuson szakosztályi titkárrá választották. Itt egyéb feladatai mellett a németnyelvű előadásokat kellett olaszul jegyzetelnie.

A MNM tárgyain kívül vidéki múzeumok számos tárgyat konzerválta (pl. Gáva-Katóhalom fém leletgyűjtemény, nagykalósi bronz sisak, vaskori kard (Nyíregyháza) stb. Több új konzerválási eljárást vezetett be (pl. fémlételek elektrolízises tisztítása). A korábbi sellakkos kezelést a tárgyakból kloroformmal távolította el. Impregnálásra paraffin helyett műanyagot, cellont (4-5% nitrocellulóz amid-acetátban oldva) használt.

Fiatalon, 43 évesen hunyt el, a háborús évekbe visszanyúló betegség után.” (Morgós András: Gasparez Géza Elemér, in: MMA. 303. o.)

A debreceni műhely megtervezéséért, az első összefoglaló magyar nyelven írt restaurátor kézikönyv megírásáért ki kell emelni **Hegy Zoltán**² személyét.

A műtárgyak anyagvizsgálata sokban kapcsolódik a restauráláshoz. Múzeumi fémtárgyak kémiai analízisét - jelenlegi ismereteink szerint (Jakobsen 1988) - először a német vegyész és amatőr régész Bibra publikálta (Bibra 1873). Magyarországon **Dr. Loczka József**³ a Magyar Nemzeti Múzeum Ásvány és Őslénytára vegyi laboratóriumának első vegyésze először 1885-ben publikálta a kurdi etruszk ciszták és bronzkazán kémiai összetételének vizsgálati eredményeit (Loczka 1885, 1885a). Erre méltán lehetünk büszkék, mert a vizsgálat nemzetközi viszonylatban is nagyon korainak számít.

A fennmaradt dokumentumok és a publikációk szerint az említettekén kívül Loczka bronztárgyak (fegyverek, szerszámok, ékszerek), valamint III. Béla sírjában talált tárgyak kémiai elemzését végezte el (Loczka 1889, 1889a).

Eddigi ismereteink szerint Magyarországon az első név szerint említett múzeumi tárgyrestaurátorok

² „Hegy Zoltán kémia-fizika tanár, restaurátor. A debreceni Déri Múzeum vegyész-restaurátora. 1928-tól a debreceni Tisza István Tudományegyetemre járt, ahol fizika-kémia szakos tanárként diplomázott 1932-ben. 1937-1940 között megtervezte és kialakította a debreceni múzeum „konzerváló és preparáló laboratóriumát”, ezzel a múzeumi területen a Magyar Nemzeti Múzeum és a kolozsvári Erdélyi Nemzeti Múzeum után a harmadik korszerű restaurátor laboratóriumot hozta létre. A múzeum számára 1937-től dolgozott, akkor még az egyetem Orvosi Vegytani Intézetének munkatársaként. Megírta az első magyar nyelvű restaurátor kézikönyvet „A múzeumvegyészet kézikönyve” címen (1938). Ez mintegy 100 gépelt oldal terjedelmű. Sajnos a munka kiadására nem került sor. 1939-1941 között a város szerződéssel alkalmazta a konzerváló laboratórium vezetőjeként. A laboratóriumhoz korszerű eszközök és felszerelések tartoztak, pl. röntgen berendezés, gázosító kamra, ostoros csiszológép, vákuumszivattyús impregnáló berendezés, savazó kád stb. Ásatási fémléteket konzervált, - pl. kispaládi bronzkincs, ártándi zomlinpusztai vaskori, hajdúdorogi honfoglaláskori leletek stb. - műtárgyak vegyelemzésével is foglalkozott (idegen masszával bélelt római dénár), a múzeum számára fényképfelvételeket és diákat is készített és laborált. 1939-40-ben katonai behívásai akadályozták a múzeumi munkában. 1941-ben a minisztérium értesítette a várost, hogy nem járul hozzá Hegyi szerző-désének a meghosszabbításához, így a múzeumtól megvált és elfogadta a felajánlott tanári állást.” (Morgós A.: Hegyi Zoltán, in: MMA., 362-363. o.)

³ „Loczka József (1855. márc. 14. Németpróna, Nyitra vm. - 1912. márc. 8. Budapest) Műtárgy anyagvizsgálatokat csak mellékesen végzett, fő munkaterülete az Ásványtárban található ásványok analízise volt. Ő volt a magyar ásványanalitika egyik megteremtője. Nevéhez kapcsolódik az ásványtár kémiai laboratórium kialakítása is. Haláláig a Magyar Nemzeti Múzeumban dolgozott. Segédőr (1882-93), őr (1893-1902), majd igazgató ör.(1902-12) beosztásban.” Papp Gábor: Loczka József, in: MMA 565.)

Molnár Viktor és Kemény József. Mindketten a Magyar Nemzeti Múzeum Érem- és Régiségtárában dolgoztak. **Molnár Viktort** a tár laboránsaként említik az iratok (1918. 09. 11.-i levél- Érem és Régiségtár 228/918.), aki 1864-ben került a múzeumhoz és 1918-ban halt meg. Munkájáról ezidáig nem sikerült többet megtudni.

Kemény József mechanikus, 1876-tól hosszú időn keresztül (1923-ban még kéri restaurátori kinevezését) vastárgyak és fegyverek restaurálását végezte. Egyik kiemelkedő munkája a Dunapentelén előkerült rossz megtartású római sisakok restaurálása és rekonstrukciója volt. Az általa végzett munka leírását a feltáró régész toblából ismerhetjük meg (Hekler 1911).

A Magyar Nemzeti Múzeumban az 1910-es években a dokumentumokban több tisztítást, konzerválást végző munkatársra is történik utalás. Így, a múzeumban 1919-ben a restaurálást végző alkalmazottak képzettségét ellenőrző és igazoló „muzeális műszaki vizsga” jegyzőkönyvében nem csak a nevek találhatók, hanem a feltett kérdésekből az is kiderül, hogy **Eberhard János, Tóth József, Huck Lajos** milyen jellegű restaurálási munkát végzett (Gerelyes 1967).

A nemzet első múzeumában a restaurátorok létszáma csak lassan emelkedett, 1949-ben az eskütevők között 11 restaurátor névvel találkozunk (K-726-1949-1698⁴, Fejős 1955), 1976-ban a számuk 16 fő (N. N. 1966).

Feltétlenül meg kell emlékezni a múzeumi tárgyra vonatkozó első, magyar nyelvű restaurálási szakcikkről. Ezt a színes egyéniségű (régész, restaurátor, utazó, gyűjtő) Fenichel Sámuel írta 1891-ben. A témával Fenichel életrajzánál foglalkozunk részletesen.

A 19. sz. végétől a 20. sz. közepéig a restaurálást - akkor esetenként preparálásnak is nevezték - végző múzeumi személyek, képzettség nélküli mindenek és iparosok voltak. Nem csak restauráltak, hanem mindenféle múzeumi segédmunkát is végeztek (javítást, takarítást, kiállítási munkákat stb.). A legritkább esetben nevezték őket restaurátornak, konzervátornak, inkább múzeumi szolga, műszaki altiszt, egyéb altiszt, egyéb műszaki személyzet, műszaki segédszemélyzet, (műtárgy!?) takarító, laboráns, preparátor megnevezéssel illették. A restaurálásokról általában nem készült dokumentáció, amely tartalmazta volna, hogy milyen eljárást, anyagokat használtak. Ennek oka, hogy a restaurálást végzők azt titokként kezelték. A helyzet csak az 1960/70-es években

⁴ K-726= a Széchenyi Könyvtárban az Országos Magyar Gyűjteményegyetem Tanácsa 1922-1949 és a Magyar Nemzeti Múzeum Tanácsa (1934-1949) iratgyűjteményének azonosítója

kezdett megváltozni, a restaurátor képzés általánossá válásával párhuzamosan.

3. A múzeumi restaurálás kialakulása Erdélyben

Erdély legjelentősebb múzeuma a kolozsvári Erdélyi Múzeum volt. Ennél fogva természetesen az erdélyi restaurálás kialakulásában is vezető szerepet játszott.

Az Erdélyi (Országos) (Nemzeti) Múzeum megalapítását az 1841-43. évi kolozsvári országgyűlés határozta el 1842. december 23 -án a múzeumra 100 000 forintot irányoztak elő. Mivel 1848 május 30-án kimondták Erdély unióját Magyarországgal, a múzeum felállításának a kötelessége erdélyi hatáskörből átkerült az egységes hazára. Emiatt és az 1948-as események következtében csak 1859. november 29-én kerülhetett sor a múzeum felállítására. Elhelyezésére gr. Mikó Imre felajánlotta a kolozsvári Külső-Szén utcában lévő, 10 holdas parkban épült kilencszobás villáját. A múzeum a következő gyűjteményekből állt: Könyvtár, Érem- és Régiségtár, Álattár, Ásványtár, Növénytár. Mindegyik tár élén az állam által kinevezett igazgató állt, akik egyben az EME választmányának is a tagjai voltak. Neves igazgatói: Finály Henrik, Pósta Béla, Roska Márton. Kiadványai: Erdélyi Múzeum-Egyesület Évkönyve (1861-1873, Új folyam: 1874-1914), Dolgozatok az Erdélyi Nemzeti Múzeum Érem- és Régiségtárából (1910-1919), Közlemények az Erdélyi Nemzeti Múzeum Érem- és Régiségtárából (1941-1944), Jubileumi Emlékkönyv (1938), Emlékkönyv (1944).

Az Erdélyi Múzeumot az Erdélyi Múzeum Egyesület (EME)⁵ tartotta fenn. Az EME és a megalakuló kolozsvári egyetem 1872-ben együttműködési szerződést kötött, amelyben az egyetem vállalta, hogy a múzeum számára biztosítja a szakembereket, a helyiségeket és az anyagi eszközöket a gyűjtemények fenntartásához. Ennek fejében használhatja a gyűjteményeket az oktatáshoz.

Már az Erdélyi Múzeum Egyesület 1859-ben megjelent alakító közgyűlése felismerte a műtárgyak védelmének, konzerválásának a fontosságát.

⁵ Az Erdélyi Múzeum Egyesület (EME) a legrégebbi erdélyi tudományos egyesület 1859-ben alakult Kolozsváron gr. Mikó Imre kezdeményezésére. Bölcsészeti, nyelv- és történettudományi-, Természettudományi-, Orvostudományi-, Jog- és államtudományi szakosztályain keresztül az erdélyi magyar irodalmi és tudományos élet fellendítését tűzte zászlajára. Az egyesület 1949-ben megszűnt, 1990-ben újra kezdte működését. Az egyesület tartotta fenn az Erdélyi (Nemzeti) Múzeumot, 1874-től kiadta a számos tudományágnak publikációs lehetőséget adó Erdélyi Múzeum c. kiadványt. Az Erdélyi Múzeum első folyama 1917-ig jelent meg, az új folyam 1930-ban indult. Megjelenése 1947-1990 között szünetelt, 1991-től újra indult.

Ennek jegyzőkönyvében az „Utasítás az erdélyi muzeum egyes muzeum-őre számára” részben a következőket találjuk:

„7.§. *A gyűjtemény kezelésénél fel fog használni minden szokásos mód- és óvszert a gyűjteményi tárgyak fenntartására és minden romlástól való megőrzésére.*” (Az Erdélyi Muzeum-Egylet alakító közgyűlésének jegyzőkönyve, Az Erdélyi Muzeum-Egylet Évkönyvei I. kötet 1859-1861., szerk.: Brassai Sámuel, Kolozsvár, 1861. 11.)

Ugyanitt találjuk az „Utasítás az erdélyi országos muzeum érem- és régiségtárnoka számára”:

„8.§. *A Gyűjtemény őrének első és főkötelessége lévén a gyűjteménybe letett tárgyak épségben fentartása és megőrzése minden romlástól vagy csonkulástól, gondoskodni fog kellő tisztaságról, meg fogja óvni az ércdarabokat rozsdától, szövetanyagokat a molytól, fűszereket a szűtől, törékeny darabokat minden erőszaktól, és e végre nem csak arra ügyelni, hogy minden darab legalább egyszer évenként illő takarítás alá kerüljön, hanem az említett ellenségek ellen a tapasztalás után legcélszerűbbnek bizonyult ellenszereket is fel fogja használni.*” (Az Erdélyi Muzeum-Egylet alakító közgyűlésének jegyzőkönyve, Az Erdélyi Muzeum-Egylet Évkönyvei I. kötet 1859-1861., szerk.: Brassai Sámuel, Kolozsvár, 1861. 17.)

Nem sokkal később, az EME és a múzeum alapítását kezdeményező gr. Mikó Imre által 1864-ben írt munkaprogramban is szerepel a múzeum feladatainak legelső - legfontosabb - pontjában a „gyűjtés és konzerválás” (Kelemen Lajos: Az EME története félévszázados ünnepére, Emlékkönyv 70.).

Az EME és a kolozsvári egyetem között kötött szerződésben leírtak a valóságban alig valósultak meg. Mindez visszavetette a gyűjtemények és a restaurálás fejlődését. A 19. század második felére jellemző, hogy az Érem- és Régiségtár gyűjteményének konzerválása pénz-, hely- és szakemberhiány következtében kezdetleges módszerekkel rossz körülmények között folyt. A gyűjtemény vezetőjének **Finály Henriknek**⁶ egyedül kellett minden munkát ellátnia. Így 1880-körül a régészeti gyűjteményben őrzött tárgyak konzerválását is alkalmanként ő végezte vezetői munkája mellett.

⁶Finály Henrik (Lajos) (1825. jan. 16. Óbuda - 1898. febr. 13. Kolozsvár) építészmérnök, filológus, történész, régész, az Erdélyi Múzeumi Egylet (EME) titkára a megalakulásától haláláig (1859-1898), az EME Érem és Régiségtárának őre (igazgató-vezetője) 1861-től, az 1872-ben megalakuló kolozsvári egyetemen a történelmi segédtudományok és az archeológia professzora, az Erdélyi Múzeumok folyóirat szerkesztője (1874-1882), nyelvészként az akadémia tagja. (Gaál György: Finály Henrik, in: MMA, 276-277.).

Esetenként „megpucolta” az ásatásból jött tárgyakat, egyes kerámiatárgyakat össze-ragasztott és kiegészített (Erdélyi Múzeum VII., 1880. 4-5. szám, 137.).

Ebben az időszakban az ásatásból előkerült régészeti leletek (feltehetőleg fémleletek) sürgős konzerválásában külső szakemberek segítettek: **Dr. Orient Gyula**⁷ gyógyszerész, orvos és **dr. Pfeiffer Gyula**. Tekintettel arra, hogy a gyűjteménynek laboratóriuma nem volt, a munkát részben otthon végezték (Erdélyi Múzeum VII. 1880. 4-5. szám, 302-303.).

Finály utolsó éveiben - betegsége miatt - a kiállítás zárva volt és a restaurálás-konzerválás gyakorlatilag szünetelt. A restaurátori munkával kapcsolatban idézzük Finály szavait:

„ az egész gyűjtemény kezelésére csak magam vagyok, és az utolsó etiquette megírásáig, az utolsó apróság táblára erősítéséig az egész szellemi és anyagi munkát magamnak két kezemmel kell végeznem.”

„ vannak cserépröredékeink, a melyek ugyan egy edényhez tartoznak, és a melyeket egybe kell állítani és összeragasztani, a mikor aztán 10-12 darabból egy lesz; vannak szét-töredezett fémtárgyaink, a melyeknek darabjait hasonlólágy össze kell illeszteni, így a Kolozsvár városától átvett fegyverzetek annyira szerte vannak hullva, hogy még azt sem lehet ez idő szerint megállapítani, hogy valósággal hány egész fegyverhez tartoznakRészemről semmit sem fogok elmulasztani, hogy e munka haladjon és mentől előbb el is készüljön.” (Finály Henrik: Régiség és éremtárnoki jelentés, Erdélyi Múzeum VII. 1886. 4-5. szám 146-149.)

A bonyolultabb restaurálásokat a múzeum külső szakemberekkel oldotta meg.

⁷Dr. Orient Gyula (1869 október 21. Nagybocksó - 1940. október 9. Kolozsvár) gyógyszerész, orvos. 1891-ben szerzett gyógyszerési oklevelet a budapesti egyetem orvostudományi karán. 1891-1892 között a budapesti egyetem vegytani intézetében Winkler Lajos mellett dolgozott. Lengyel Béla mellett ásvány-vizelemzéssel, a közegészségtani intézetben bakterológiai vizsgálatokkal foglalkozott. 1892-1898 között Csetneken (Gömör vm.) saját gyógyszerháza volt. Gyűjtötte a gyógyszerésztörténeti tárgyakat. Gyógyszerháza eladása után Kolozsvárra ment, ahol az egyetem kémiai intézetében gyakornok, tanársegéd (1900-1918), majd adjunktus. 1900-ban gyógyszerészdoktori, 1906-ban orvosi oklevelet szerzett. 1918-tól a kolozsvári egyetemen magántanár, 1919-től a biológiai és toxikológiai tanszéken ny. rk. tanár. Szorgalmazta Kolozsváron a múzeumnál az első gyógyszerésztörténeti múzeum megalakítását. (Új Magyar Életrajzi Lexikon (főszerk. Markó László), Magyar Könyvklub, 2002, IV. kötet. 1166.)

1880-ban Moretti Rezső⁸ restaurálta a festmény-gyűjtemény egyes darabjait (Erdélyi Múzeum 1880. 4-5. szám 298.).

A híres küüllővári leleteket (Kendi Zsófia palástja, kitisztított díszruhák) az Országos Iparművészeti Múzeum küldte vissza restaurált állapotban.

„A budapesti Iparművészeti Múzeum azt jelentette, hogy Kendi Zsófia palástjának (mely a küüllővári sírboltból került az Erdélyi Múzeum birtokába) restaurálása elkészült s 300 forintba került.” (A leletekről és a restaurálásról: Erdélyi Múzeum 1898. 412, 476, 544, 616.)

1897-ben a régi egyetem épülete - amelyben a múzeum gyűjteménye is volt - lebontásra került. A tárgyakat a piarista gimnázium épületében, arra nem megfelelő nedves helyen raktározták el. Ennek következtében jelentős károk érték a gyűjteményt.

Akkor kezdődött újabb fellendülés, amikor Finály halála után **Pósta Béla**⁹ került az Érem- és Régiségtár élére. Sokat foglalkozott a tárgyak állapotának a felmérésével. Rámutatott, hogy azok a raktárhelyiség nedveségének következtében nagy károkat szenvedtek, pl. az ezüstérmeken 1 mm vastag patina képződött. A bronzérmek is rendkívüli mértékben károsodtak. Egyes érmek azon jellegzetességeiket, amelyek alapján meghatározhatók voltak elvesztették. Az egyéb fémtárgyak részben teljesen tönkrementek, elvesztek. Egy csekély részük konzerválással megmenthető lett volna, ha lett volna erre lehetőség. A fegyveranyag is jelentősen károsodott, melynek következtében esetenként a márka és a mesterjegy eltűnt. A fatárgyakat a rovarok, a textileket a molyok tették tönkre. A római és a középkori kőmaradványokat felkupacolva, nem megfelelő helyen, egy részüket az udvaron ideiglenes féltető alatt, tartották.

⁸Moretti Rezső (Tata, 1855 - Budapest, 1920) Düsseldorfban tanult, majd itthon és külföldön főleg régi képek restaurálásával foglalkozott. Arcképeket is festett. (Seregélyi, 423. o.)

⁹Pósta Béla (1862. aug. 25. Kecskemét - 1919. ápr. 16. Kolozsvár) jogász, régész. A budapesti tudományegyetem jogi karán végzett, majd a Bölcsészeti Kar Archaeológiai Tanszékén bölcsészdoktori oklevelet szerzett. A Magyar Nemzeti Múzeum Érem- és Régiségtárában írnok (1885-től), segédőr majd múzeumőr. Több ásatást vezetett. Észak, Nyugat és Dél Európában tanulmányutakon vett részt. Zichy Jenő III. oroszországi expedíciójának a tagja volt. A Káma vidékének régészeti emlékének tanulmányozta. A kolozsvári egyetemen az érem- és régiségtan tanára (1899-től haláláig), az egyetem Érem és Régiség-tani Intézetének igazgatója, a múzeum Érem- és Régiségtárának vezetője (1898-tól). A magyar múzeumok országos régészeti felügyelője (1907-től). Országos régészeti szaktanfolyamot szervezett (1908, 1911). (Ritoók Ágnes: Pósta Béla, in: MMA, 717. o.)

Mindezeket látva Pósta Béla minden tőle telhetőt megtett, hogy a tárgyak restaurálásához megfelelő laboratórium és személyzet álljon rendelkezésre. A restaurátor labor mellett fotólabor és gipszmásolatokat készítő műhely is tervezett. Egyetemi hallgatók „betanításával” kívánt megfelelő restaurátori munkaerőre szert tenni. 1899-ben az Oktatási és Vallásügyi Minisztériumhoz küldött jelentéseiben leírta a siralmas állapotokat és kérte laboráns kinevezését (a kolozsvári Történeti Múzeum kézirattára: C1 42/1899, C1 44/1899, C1 47/1899).

Pósta az elkövetkező években többször kért és kapott fejlesztésre a minisztériumtól támogatást többek között a restaurátor laborhoz is, azonban ennek nagy részét a fotólabor kialakítására fordította. (A restaurátor műhely kialakítására, a szükséges felszerelésre vonatkozó iratok, kérések, javaslatok: a kolozsvári Történeti Múzeum kézirattára: C1 113/b/1900, C1 113/c/1900, C1 145/1900, C1 67/1900).

A múzeum új központi épületében - amelyben ma is működik - a numizmatikai és a régiség-gyűjtemény egy része kapott helyet. Itt lehetőség adódott a restaurátor laboratórium létrehozására is, ahol már megfelelő körülmények adódtak a restaurálási munkához. (Emlékönyv 75. old.). A labor felszereléséhez tartozott: lakkozott szekrények, 3,5 m-es fémlappal borított munkasztal, 20 különféle fatálcá, 1,20x0,2 m-es méretű zománcozott kád a fémtárgyakhoz, egy kisebb kád, 6 üvegkád az érmék tisztításához, a vegyszerek tárolására 12 különböző méretű üveg és a kerámiák mosásához egy szűrővel és vízcsatlakozással ellátott medence, valamint mintegy 10 db egyszerű szerszám (kalapács, harapófogó, fűrész, reszelő, kefék stb.) egyéb bútorok (székek, fogsók) (A kolozsvári Történeti Múzeum kézirattára: C1 113/c/1900).

Pósta előremutató terveit sokszor a lehetőségek akadályozták:

„Erdély közép- és újkori s eddig még a sors különös kegyelméből megtartott műemlékeinek jellemző gipszmásolatokban leendő egybegyűjtése, vagyis az erdélyi Musée du Trocadère, megteremtésére..... Íme megvan már a gipszöntő laboráns, hogy szinte nevetségesen csekély pénzzel kezdhethem meg a gyűjtést és nincs egy talpalattnyi hely, ahol e gyűjtés eredményét kiállíthatnám.” (Pósta Béla: Az érem- és régiségtárról, Erdélyi Múzeum 1902. 308.)

1903-ban a restaurátor műhely kialakítása után már jelentős mennyiségű tárgy restaurálása készült el. A régészeti leletek mellett egy kolozsvári festő segítségével festmények restaurálása is folyt:

„A gyűjtemény karban tartása végett folytattuk a vastárgyak praeparálását és praeparáltunk 512 darabot. Töredékben lévő edényeink közül 7 darabot sikerült egybeállítani; a képtárban pedig 25 keret nélkül álló,

megrongyolódott festményt tisztítottunk ki s helyeztünk olyan karba, hogy az egy esetleges restaurálás után most már végleg meg lesz óvható. E 25 képet magában az intézetben készült keretekbe helyeztük. Nehezebb munkánk volt azon négy fára festett kép helyreállításával, a melyek az elha-nyagolt kezelés folytán körívben meghajoltak, ezeket is sike-rült újra laposakká tenni, a mely újabb megvetemedésüket megátolja.”

„Az ásatásokból kikerült anyagnak praeparálása végett ki kell azokat bontanunk (t.i. a ládákból), erre pedig máshol, mint a kiállítási termekben hely nincs és így körülbelül a jelen év augusztus havától kezdve egész gyűjteménytárunkat ismét el kell zárni a nagyközönségtől.

Kötelességem mindezeket a t. Közgyűlésnek bejelenteni, mert nekem ezen másíthatlan tényekből le kell vonnom a consequentiákat. Be kell ugyanis látnom azt hogy az Erdélyi Országos Múzeum érem- és régiségtárából olyan régiségtárat, a mely e nevezetre méltó, nem lehet csinálni, mert az ehhez szükséges helyiséget, szakbeli segéd személyzetet, tárgy dotációt a kormány, a mely a helyiség és segéd-személyzet tekintetében szerződéses kötelezettséget vállalt, megadni nem akarja; az Erdélyi Múzeum Egylet e tekintetben fennálló jogait nem érvényesíti, a tárgyi dotáció tekintetében pedig meg van győződve, hogy 1800 koronával kötelességének eleget tesz.

Ilyenformán kétségtelenné vált, hogy e gyűjteménytárat nem csak fejleszteni nem lehet, hanem még oly módon kezelni sem, mint a mily módon minden közvagyonot kezelni kell: a miből következik, hogy az érem- és régiségtár a jövőben csak olyan módon kezelhető, a minő módon azt az én hivatali elődöm, bizonyára nem minden keserűség nélkül, kezelni kénytelen volt.” (Pósta Béla: Jelentés az érem- és régiségtárról, Erdélyi Múzeum XXI. 1904. 228-232.)

A 20. század elején **Lehoczky András** volt az Érem- és Régiségtár szakképzettség nélküli laboránsa. Ő látta el a konzerválási-restaurálási, a fényképezési és a rajzoló feladatokat (C1 1683/1911, C1 2395/1915). Eddigi ismereteink szerint nevének említésével először 1908-ban találkozhatunk, amikor a régészeti tanfolyamra az ország különböző részeiből érkező hallgatók részére vastárgyak preparálását, a porcellán-, üveg- és agyagtárgyak restaurálását és konzerválását oktatja. 1921-ben már Budapesten a Magyar Nemzeti Múzeumban dolgozik a Régiségtárban, ahol feladata a fényképezés, gipszöntés és vastárgyak restaurálása (K726-1921-45, K 726-1923-135).

Az 1908-ban, az Érem- és Régiségtár által tartott régészeti tanfolyamnak 20 rendes, a rendkívüliekkel együtt 30 hallgatója volt. A tanfolyamon restaurálásról is szó esett:

„egyetemi alkalmazottól nyertek útmutatást a tanfolyam

hallgatói, a régiségek és érmék preparálása és konzerválása... tekintetében. a muzeális kezelésre vonatkozó előadások következtek, a melyekben Kovács István szólt hazai éremleleteinkről és azoknak feldolgozásáról, dr. Buday Árpád a római kori emlékek múzeumi kezeléséről, Lehoczki András a vastárgyak preparálásáról, a porcellán-, üveg- és agyagtárgyak restaurálásáról és konzerválásáról. Ugyane magyarázatok kapcsán mutattuk be a szőnyegek restaurálásának módját is.....” (Pósta Béla: Régészeti tanfolyam az Erdélyi Nemzeti Múzeum érem- és régiségtárában, Erdélyi Múzeum 1908. 228-237.)

1911-ben a restaurálásra szoruló, problémásabb festményeket Budapestre küldték a kor ismert restaurátorához **Beer József Konstantin**¹⁰ (a kolozsvári Történeti Múzeum kézirattára: C1 1595/1911).

1913-ban **Merész Gyula**¹¹ kolozsvári festőművész, képkonzervátor restaurálta a múzeum festményeit. A munkáért javadalmazást nem kért (EME évkönyv 1913-as évkönyve Kolozsvár 1914, 35.)

„A képkonzerválás képtárunk régi részeiben, a hol a restaurálást meg nem engedünk, most az ő kezeiben van, vagyis Tisztelt Közgyűlés, ez is ingyenbe esik, fizetés kiegészítésül szeretettel adtunk ifjú piktorunknak.” (EME évkönyve az 1911. évre, Kolozsvár 1912, 51.)

1912-ben az Érem- és Régiségtár a múzeum által ma is használt Bástya utcai épületbe költözött. Itt rendezték be az építészeti és szobrászati emlékek karbantartására és restaurálására szolgáló szobrászati műtermet. A műteremben **Szeszák Ferenc** kolozsvári szobrászművész restaurálta a tárgyakat. Munkájáért javadalmazást nem kért! (EME évkönyv 1913-as évkönyve Kolozsvár 1914. 35.)

„A Bástya utcában sikerült egy szobrászati műteremnek elkészítése, amelyben építészeti és szobrászati emlékeink

¹⁰Beer József Konstantin (Brüx, Csehország, 1862. március 11. - Budapest, 1933. február 27.) festőművész, festőrestaurátor. Bécsben a Képzőművészeti Akadémián folytatott tanulmányokat, Karlsruheban is tanult. Münchener Pinakothek-ban Alois Hauser képre Restaurátor mellett dolgozott. Szakismeretét angliai, olaszországi, németországi, hollandiai, belgiumi tanulmányútjain fejlesztette. Külföldön is elismert restaurátor és szakértő volt. 1893-ban meghívták Budapestre és az Országos Képtár (később Szépművészeti Múzeum) képkonzervátora lett. A múzeumi munkája mellett a Műemlékek Országos Bizottságának a megbízásából restaurálási munkákat végzett és felügyelt. (Móré Miklós, Papp Katalin: Beer József Konstantin, in: MMA, 73-74.)

¹¹Merész Gyula (Kolozsvár, 1888. - ?) A Képzőművészeti Főiskolán, Párizsban, Firenzében és Rómában tanult. Mesterei: Balló Ede, Lucien Simon, Jean Paul Laurens. Tanulmányutak: Németország, Franciaország, Olaszország, Belgium, Hollandia, Svájc. Gyűjteményes kiállításai: Budapest 1921, 1927, 1928, Milánó 1940. Szentek csodáit, a nép életét, aktokat, arcképeket festett. 1945 után külföldön élt. (Seregélyi, 405 o.)

restaurálása, karbantartása céljából sikerült megnyernünk kolozsvári Szeszák Ferenc szobrászművészt, aki májustól szeptemberig éppen úgy díjtalanul áll rendelkezésére ennek a fontos gyűjteménytárnak, mint Merész Gyula festőművész úr múlt évben megnyitott képtárunknak.”

1942-ben **Najmányi J. Kálmán** restaurátor hat darab Melka-féle¹² festmény, illetve egy domborművű térkép restauráltatását végezte (EME Évkönyve 1942, évre, Kolozsvár, 1943, 56.)

A II. világháború után Románia talán legfontosabb régészeti restaurátor műhelyévé vált a kolozsvári. Ez részben az 1960-as 1970-es években itt dolgozó **Koródi Józsefnek** köszönhető. Szervezett restaurátorképzés hiányában itt lehetett a mindennapi gyakorlatban eltanulni a restaurálás szakmai fogásait. 1975-től a műhely hét megye restaurálási szükségletét ellátó területi restaurátor műhely lett. A műhelyben dolgozók száma egy időben elérte a 20-22 főt.

A többi erdélyi restaurátor műhely lehetőségek tekintetében lényegesen elmaradt a kolozsváritól. Az elmaradást némileg ellensúlyozta az ott dolgozók szakmászerepének és páratlan tehetsége.

A kiemelkedő tevékenységű erdélyi, mára már közülünk eltávozott, magyar múzeumi restaurátorok közül életrajzuk bemutatásával emlékezünk meg Fenichel Sámuel, Koródi József, Eröss János, Antal (Szabó) Mária, Széles Kálmán és a fiatalon tragikus hirtelenséggel elhunyt Ferenczi Isván munkásságáról.

4. Kiemelkedő munkásságú erdélyi restaurátorok életrajza

Fenichel Sámuel

Régész, restaurátor, utazó és gyűjtő, (Nagyenyed, Alsó Fehér m., 1868. aug. 25. - Friedrich Wilhelmshafen Stephansort (mai nevén Madang), Német Új-Guinea, 1893. márc. 12.)

Fenichel Jakab izraelita tojáskereskedő fiaként született Nagyenyeden. Tanulmányait a város híres Bethlen Kollégiumában végezte.

A természet iránti érdeklődését tanára, Elekes Károly keltette fel, akit többször elkísért vadásztúrára. Tőle tanulta meg az állatpreparálás mesterfogásait is. Legnagyobb hatással talán Herepey Károly (1817-1906), az ásványtan és régészet tanára volt rá, akitől a régészet alapjait sajátította el. Herepey magával vitte az ispánlaki és a bedelői ásatásaira. A madarak szeretetét és preparálását Csathó János alispántól, a neves ornitológustól tanulta. A kollégium után rövid ideig gyógyszerész gyakornok volt, majd szülei beírták a helybeli vincellérképzőbe.

1888. nyarán 12 napi gyaloglással Bukarestbe ment, ahol az állatgyógyászati iskola preparátora, majd 1889. tavaszán a Román Nemzeti Múzeum régiségtárának a segédőre lett. Főleg télen dolgozott a múzeum épületében, a régiségtárban végzett konzerválást, rendezést. Amikor az időjárás jobbra fordult Dr. Gheorghe Tocilescu-val, a régiségtár igazgatójával, Dobrudzsában az Adamclisi (Tropea) római vártelepen végzett ásatásokat. Itt ismerkedett meg Albert Grubauerrel, egy müncheni ornitológussal, aki meghívta a készülő Új-Guineai expedíciójába preparátornak és fotósnak. Leköszönt bukaresti állásáról és Budapestre utazott. A Magyar Nemzeti Múzeumban találkozott Madarász Gyulával, a neves ornitológussal, akitől hasznos ismereteket kapott az útra. A múzeum felkérte, hogy az expedíció néprajzi tárgyakat és állatokat is gyűjtsön. Budapestről 1891. augusztusában megbízójához Münchenbe utazott, ahol hat hét alatt összeállították az expedíció felszerelését, majd szeptember végén Hamburgban a Salatiga nevű gőzhajóra szállt. Grubauer a genovai kikötőben csatlakozott hozzá. A Szezei csatornán, a Vörös tengeren át utaztak, majd Ceylon, Szingapúr érintésével Batáviába (ma Jakarta) érkeztek, ahonnan a kolerajárvány veszélye miatt vissza kellett térniük Szingapúrba. Végül a Dewawongse hajóval Német Új-Guineába (akkor Kaiser Wilhelmsland néven német gyarmat volt) érkeztek, majd 1891. december 22-én az Astrolabe öbölben kötöttek ki Hatzfeldhafenben (ma Hatzfeldhaven). Először Stephansortban (ma Bogadjim) egy német misszionárius orvos vendégei voltak. December végén átköltöztek Konstantinhafenba, ahol Fenichel hozzákezdett a zoológiai és néprajzi gyűjtéshez. Grubauer megbetegedett és márciusban a rendes hajójáráttal hazaindult, magával víve az expedícióra szánt 200 ezer márkát. Fenichel mindössze 150 márkával a zsebében ott maradt. Elhelyezkedett egy német kávéültetvényesnél munkafelügyelőnek. A sziget belsejében, Bongu pápua faluban házikót épített magának. Kutatásai előmozdítása érdekében felajánlotta szolgálatát szerény anyagi ellenszolgáltatás

fejében Bécsnek, Bukarestnek és Budapestnek. Választ csak a Magyar Nemzeti Múzeumtól kapott. A múzeum 1000 forintot, a munkájához szükséges eszközöket, fegyvereket és cseretárgyakat küldött. A küldeményt július elején kapta kézhez.

Összesen 15 hónapot töltött Új Guineában. Fő gyűjtőterülete az Astrolabe öböl partvidéke volt Friedrich Wilhelmshafen, Konstantinhafen, Erima, és Stephansort környéke. A Finisterre hegység dzsungeljeibe is behatolt és 2000 m feletti magasságban is gyűjtött. Sárgaláz következtében 1893. március 12-én, 25 évesen a német új-guineai Stephansort kikötőben elragadta a halál.

Gyűjtésének nagy része a magyar kormány közbenjárására hazakerült. A hazaérkezett anyag, mint jogos örökös, Fenichel édesapját illette meg, tőle vásárolta meg a gyűjteményt a Magyar Nemzeti Múzeum 10 000 márkáért. Egy kisebb gyűjtemény a nagyenyedi Bethlen Kollégiumba is került. Fenichel mintegy 3000 db néprajzi és 12000 db természettudományi tárgyat, 25000 db madarat gyűjtött, kb. ötszáz fényképet készített. Az általa felfedezett egyik madárfajt róla nevezték el Arses Fenicheli-nek.

A Természettudományi társulat 1895. február 9.-ei emlékülésén Herman Ottó méltatta a 25 évesen elhunyt kutató tudományos érdemeit. Az elhangzottak ösztönözték Bíró Lajost, hogy folytassa a megkezdett munkát. 1974-óta Pápua Új-Guinea fővárosában, a Port Moresby-i egyetem falán arcképes tábla állít emléket Fenichel személyének.

Fenichel 1891-ben írt két cikke - „*Tanácsok régi tárgyak ragasztására és tisztogatására*”, *Archaeologiai Értesítő Új folyam*, XI. kötet (1891) 191-192. Szerk.: Hampel József Budapest, 1891. és „*Rozsdás fém-régiségek*”, *Archaeologiai Értesítő Új folyam*, X. kötet (1891) 286-288. - az első, múzeumi tárgyak kezeléséről magyarul megjelent, nem „konyhai recepteket” tartalmazó restaurátor szakcikk.¹³

A cikkek nyelvezetük és a korabeli elnevezések miatt kissé nehezen értelmezhetők, ezért itt megadjuk a lényegét tartalmazó kivonatukat. Az eredeti tanulmányok változatlan formában a mellékletben megtalálhatók.

¹³Az 1907-ben, Fenichel halála után megjelent: Anon: A régiségek megóvása - Fenichel Sámuel korábban publikált restaurálási eljárásainak leírása, Múzeumi és Könyvtári Értesítő I.évf. (1907) 50-52. gyakorlatilag az 1891-ben a „Rozsdás fém-régiségek” c. cikk megismétlése

Fenichel Sámuel: Tanácsok régi tárgyak ragasztására és tisztogatására

Fenichel (Fenichel 1892) ragasztót úgy állít elő, hogy arabs mézga (gumi arabicum) telített vizes oldatába a tárgyak színének megfelelően - általában 4-6 g porfestéket kever. *Fekete színű ragasztóhoz* venyige-feketét, a *fehérhez* bármilyen fehér porfestéket ajánl. *Zöld ragasztóhoz* oxydált, bronz és réz tárgyak ragasztására, 50 g ragasztó oldathoz 5 g rézgálic zöld port ad. *Vöröses agyag tárgyak*, téglák stb. ragasztásához 50 g ragasztó oldathoz 4 g angol vöröst kever. A mellékszínek előállításához a már elkészített színes ragaszokat keveri össze. A ragasztáshoz a töredékeket enyhén felmelegíti.

Üveg és más edénytöredékek ragasztásánál az összeillesztett töredék-darabok belső oldalára finom papír (üveg-tárgyknál mindig erős selyem-papír) alátámasztást ragaszt és csak ha ez megszáradt, akkor ragasztja össze a törésfelületeket.

Kitűnő *üveg-ragasztónak* tartja a vegyileg tiszta, ledugaszolt üvegben tartott káli-vízüveget. Figyelmeztet, hogy a ragasztandó üvegtöredékeknek száraznak és kicsit melegnek kell lenniük (pl. a napsugárással kell felmelegíteni).

Meszes lelőhelyről származó tárgyak felületén általában mészkéreg lerakódás található. Fenichel az általa ismert tisztítási eljárások előnyének tartja, hogy ezekkel a mészkéreg eltávolítása a tárgy felületének sérülése nélkül lehetséges.

a) Színarany tárgyakat koncentrált acidum muriaticumba (sósavba) kell mártani, vagy azt ráönteni, addig, amíg a sav a meszet föloldja.

b) Kova vagy más kő-eszközön lévő lerakódást ugyanúgy lehet eltávolítani, mint az aranytárgyaktól.

c) Ezüst tárgyak tisztításánál 1 rész koncentrált savra 3 rész vizet töltve, összerázás után a tárgyra töltve, vagy beleállítva addig, amíg a kéreg lemosódik.

d) Ezüstös rezes arany, rezes ezüst stb. tárgyak tisztításához 1 térfogatrésnyi savhoz 8 térfogatrészt vizet kell önteni. Összekeverés után addig kell hagyni a tárgyat a folyadékban, amíg a kéreg vastagságához képest ez szükséges.

e) Díszített réz, bronz és ólom tárgyakat szintén lehet óvatosan takarítani: 1 térfogatrészt sav és 10-12 térfogatrészt víz keverékében, anélkül, hogy a patinát féltetni kellene. A tisztítás elég lassú, utána a tárgyakat jól le kell mosni, és a napon megszáradítani.

f) Festés nélküli cserépedényeket koncentrált sósavban lehet szépen megtisztítani.

g) Festett cserépedényeket, vázákat 1 térfogatrészt sav és 5 térfogatrészt víz keverékében lehet megtisztítani. Tisztítás előtt kis helyen próbát kell végezni. Ilyenkor addig hígítjuk az oldatot, amíg az nem oldja a festést.

Arany, kő és festetlen cserépedények kivételével soha se szabad koncentrált savat használni.

Fenichel Sámuel: Rozsdás fém-régiségek

A legtöbb fém tárgy már a földben károsodik, a levegőre kerülve még gyorsabban oxidálódik. Az oxidáció megakadályozása érdekében a tárgyakat olyan anyaggal kell bevonni, amely megakadályozza, hogy a levegő oxigénje és nedvessége az illető tárgyra hasson.

Az ismerttetendő konzerváló anyag behatol a tárgy belsőjébe is a szétmálló részeket összeragasztja és a felületet áthatolhatatlan burokkal vonja be.

Különösen problematikusak a rétegekre hasadt, erősen oxidált vas tárgyak. Fenichelnek kísérletei eredményeképpen a probléma megoldására sikerült hatásos eljárást és anyagot találnia. Leírása szerint az így kezelt tárgynak nemcsak a felülete konzerválódik, hanem a belseje is, így az oxidáció lehetősége kizárt. A bukaresti Román Nemzeti Múzeum régiségtárában ezzel a módszerrel sikeresen kezelt tárgyakat.

Módszere a következő

Gyógyszertárban összeállítható a „konzerváló lakk”, amely a következő recept szerint készül:

A) folyadék

<i>Gummi Sandarack</i>	60 g
<i>Mastix</i>	40 g
<i>Aether sulf.</i>	120 g
<i>Alcohol absolut</i>	90 g
<i>Camphor</i>	15 g

Elkészítés után leszűrendő!

B) folyadék

<i>Aether sulf.</i>	120 g
---------------------	-------

Az A folyadék híg, könnyen mozgó, aranyárga, de mert - gyorsan párolog, jól elzárt üvegben, mérsékelt meleg helyen tartandó. A B folyadék tiszta éter és az A folyadék hígítására szolgál, nagyon gyúlékony.

Használatkor az A folyadékból megfelelő mennyiséget tágabb szájú üvegbe töltünk s ecsettel a konzerválandó tárgyra kenjük azt.

A kezelés menete

1. Az erősen oxidált bronz és vas tárgyakat jól ki kell szárítani, felületükről lágy ecsettel a port eltávolítani, majd 1/2 térfogatrésznyi A és ugyanannyi B folyadékból készült keverékkel 2-4-szer be kell kenni. Rétegesen károsodott, főként vastárgyat kiszáradás után A-val annyiszor kell bekenni egymás után, amíg a tárgy fényes felületet nyer.

a) Ha a tárgynak csak a felülete oxidálódott, akkor A folyadékkal 1-2-szer kell bekenni.

b) Középkori vagy modern fényes fegyvereket vagy tárgyakat a rozsdásodástól úgy kell megóvni, hogy gipsszel vagy csiszolóporral a rozsdát el kell távolítani, majd A folyadékkal a tárgyat bekenni.

c) Finom díszített bronz vagy vas tárgyak konzerválása 1/4 térfogatrész A és 3/4 rész B keverékével az oxidréteg porózusságától függően 1-3-szori bekenéssel történik.

d) Alig korrodálódott, jó megtartású bronz- vagy ezüst-pénzeket, emlék-érmeket stb. a felesleges lerakódás és korróziós-réteg eltávolítása után 1 térfogatrész A és 1 térfogatrész B folyadékkal kell bekenni egyszer vagy kétszer.

e) Réztartalmú - úgynevezett «rossz» ezüst - tárgyakat, ha van díszítés rajtuk, az előbbi keverékkel, ha nem díszítettek, akkor A folyadékkal egyszer kell bekenni.

A konzervált tárgyról a gyantaréteg eltávolítható éterrel vagy erős spiritusszal.

Az említett folyadék nemcsak fémtárgyakat konzervál, hanem biztos sikerrel használható bárminő anyagú régiségek fönntartására:

I. Puha, korhadtt fatárgyat A folyadékkal bekenve, ha a fa keményebb, akkor A-t B-vel hígítva kell alkalmazni.

Az a folyadék szandarak tartalma miatt rovarokra mérgező, így ezek ellen is véd.

II. Bőr, vászon vagy falfestményeket a tárgy lyukacsosságához képest különböző arányú keverékkel kell bekeni, annyiszor ameddig a tárgy azt beszívja.

III. Papiruszt, pergament és viasz táblákat vagy bármely más olyan tárgyat, melyekről az írás lemosódnék, 1/3 térfogatrész A és 2/3 térfogatrész B keverékével kell bekeni. Ha a tárgy finom, akkor 1/6 térfogatrész A és 5/6 térfogatrész B folyadék használandó.

IV. Csonttárgyak, pl. elmálló koponyák, fosszilis állati csontok, 1/2 térrész A és 1/2 térrész B folyadékkeverékkel kenendők be. Ha réteges, hasadásos a tárgy, akkor tiszta, hígított arabs gummi-oldattal a hasadásokat be kell önteni, majd miután ez beszáradt, kell a konzerváló folyadékkal bekenni.

V. Oly agyag tárgyak, amelyeken salétrom vagy más sóvirág jegecedik ki és a tárgy díszítését, stb. rongálja, egyszerűen 1-2-szer vagy többször A folyadékkal kenendők be.

VI. Kő tárgyak, amelyek lágyabb vagy oxidálható sórtartalmú anyagúak, mint pl. tufák vagy sós talajban talált lágy homokkő stb., melyek könnyen porlanak, szintén A folyadékkal kenendők be, amíg fényes felületet adnak.

Fenichel Sámuel publikációi

- A sz.-ujfalusi és paczalkai katlansírokról, *Archaeologiai Értesítő* 1888. 261-266.

- A selyemtenyésztés, Bukaresti Magyar Képes Naptár, 1890

- Rozsdás fém régiségek, *Archaeologiai Értesítő* X. kötet, 1891. 286-288.

- Tanácsok régi tárgyak ragasztására és tisztogatására, *Archaeologiai Értesítő* XI. kötet, 1891.191-192.

- A gyertyánosi és bedelői halomsírokról, *Archaeologiai Értesítő* 1891. 65-69.

- A bedelői „la furcs”-i határbeli tumulusok, *Archaeologiai Értesítő* 1891. 160-163.

- A dák kardokról, Erdélyi Múzeum XII. 1895. 1-7.
- Utazás Ausztráliába, Kivonat úti naplóból, Közérdek, Nagyenyed XI. 1892. 17. sz.
- Fenichel Samunak Veress Endréhez írt levele, 1892. október 18., Vasárnapi Újság 1893. XI. évf. 4. sz. 73-74.
- Anon: A régiségek megóvása (Fenichel Sámuel korábban publikált restaurálási eljárásainak leírása), Múzeumi és Könyvtári Értesítő I. évfolyam 1907. 50-52.

Fenichel Sámuelről megjelent írások

- Aquila 1892. 19-106.
 Magyar Hírlap 1893. 149. sz.
 Herman Ottó: Fenichel Sámuel emlékezete, Aquila 3-4. 1894. 69-71.
 Madarász Gyula: Fenichel Sándor ornitológiai gyűjtése az új-guineai Finisterre hegységben 1892-93, Aquila 3-4. 1894. 72-106.
 Herman Ottó, Madarász Gyula és Herepei Károly méltatják Fenichel Samu érdemeit. Természettudományi Közlöny 307. füzet 1895. március
 Herman Ottó: Emlékünnep, Természettudományi Közlöny 1895. március 307. füzet 113-136.
 Szinnyei József: Fenichel Sámuel, in: Magyar írók élete és munkái, kiadja Hornyánszky Viktor könyvkereskedése, Budapest, 1894, III. kötet, 367-368.
 Révai Nagylexikona, VII. kötet, Révai Testvérek Irodalmi Int. Rt, Budapest, 1913, 373-374.
 Veress Endre: Emlékezés Fenichel Samura, Erdélyi Múzeum XII. 1895. 56-58.
 V. E. (Veress Endre): Fenichel Samu emlékezete, Erdélyi Múzeum XII. 1895, 168-169.
 Bodrogi Tibor: Fenichel Sámuel, Ethnographia 65. 1954. 3-4, 567-580.
 Kenyeres Ágnes (főszerk.) Magyar Életrajzi Lexikon, Budapest, 1967. I. 491.
 Balogh János - Alodiatoris Irma: In Memoriam Lajos Bíró and Samuel Fenichel, Acta Zoologica Acad. Sci. Hungaricae, XVIII. 1972. 1-2. 1-6.
 Gebhardt, Ludwig: Die Ornithologen Mitteleuropas I., Giessen, 1974. 90.
 Fejős Zoltán (szerk.): A Néprajzi Múzeum gyűjteményei, Budapest, 2000. 555-556.
 Bakó Botond: Fenichel Sámuel életútja és emlékei Nagyenyeden, Földrajzi Múzeumi Tanulmányok 12. 1993. 57-64.
 Bakó Botond: Fenichel Sámuel életútja és emlékei Nagyenyeden, Múzeumi Füzetek az Erdélyi Múzeum Egyesület Természettudományi és Matematikai Szakosztálya Közleményei, Új sorozat 3. 1994. 133-150. (kiváló irodalomjegyzékkel!)
- Balázs Dénes (szerk): Fenichel Sámuel, in: Magyar utazók lexikona, Panoráma Kiadó, Budapest, 1993, 117-119.
 Bankovics Attila - Kodolányi János - ifj., Papp Ildikó - Szikossy Ildikó: Fenichel Sámuel, in: Magyar Múzeumi Arcképcsarnok, szerk.: Élesztős László, Pulszky Társaság - Tarsoly Kiadó, Budapest, 2002. 266-267.
 Gulyás Pál: Magyar írók élete és munkái. Új sorozat VIII. 1990-2002, 789-790.
 Élesztős László: Magyar Nagylexikon, Budapest, 1993-2002. V.

Cséke Zsolt: Magyarok az emberevők földjén, 14 részes filmsorozat, készült két új-guineai utazás eredményeképpen, 1997-2000. Bemutatta 2001-ben a Duna Televízió, az MTV1 és az MTV2. A sorozat többször foglalkozik Fenichel Sámuellel.

Koródi József

Tanár, restaurátor (Dicsőszentmárton, 1914. június 22. -Kolozsvár, 2000. január. 22.)

Édesapja Koródi József kovács Dicsőszentmártonban, édesanyja Csíki Eszter háztartásbeli. Felesége Zilahy Erzsébet (Kolozsvár, 1917. - Kolozsvár, 1977.) román-francia szakos tanárnő. 1941. augusztus 15 -én házasodtak össze. 1946-ban született leánya, Koródi Zenő Eszter, aki Iași-ban textilmérnökként végzett és 1975-től betegnyugdíjazásáig, 1996-ig a kolozsvári Erdélyi Történeti Múzeum textilrestaurátora volt.

Koródi középiskolai tanulmányait Marosvásárhelyen kezdte, majd a sepsiszentgyörgyi református kollégiumban folytatta, ahol 1932-ben érettségizett. Amikor szabadideje engedte apja kovács- és kerékgyártó műhelyében segített és eltanulta e szakmák alapvető fogásait. Így sok mindenhez értő székely ezermesterré vált. Ezt a tudását kiválóan hasznosította későbbi restaurátori tevékenysége során. Főiskolai tanulmányokat Kolozsváron majd Iasiban végzett. Történelem és földrajz tanári oklevelét „Magna cum laude” minősítéssel 1938-ban szerezte. Érdeklődése eredetileg kémiai és fizikai irányultságú volt, de a jobb elhelyezkedési kilátások miatt mégis a történelem és földrajz szakot választotta. 1940-1958 között tanár, igazgató Kolozsvárt a Farkasutcai pedagógiai középiskolában.

1950-ben politikai koholt vádak alapján elítélték és másfél évet húzott le a Duna- Fekete-tenger csatorna építésén. Innen hazatérve visszakerült az iskolához,

ahonnan 1958-ban az 1956-os magyarországi események miatti „tisztogatásokkor” kitétek. 1958-1961. között formakészítő asztalos a kolozsvári Technofrig gépgyárban. Újsághirdetésre került restaurátornak 1961-ben az elhunyt, korábbi restaurátor helyére a kolozsvári Erdélyi Történeti Múzeumba, ahol 1977-ig, nyugdíjba vonulásáig a restaurátor műhely vezetője volt. A kolozsvári műhely más múzeumok - pl. a tordai, a beszercei, a dézsi, a csíkszeredai, a székelyudvarhelyi stb. - számára is végzett restaurátori munkát.

1975-ben a múzeumban hét megye szükségleteit ellátó területi restaurátor műhelyt alakítottak ki. A műhelyt 24 főre tervezték azonban dolgozók létszáma sose érte el ezt, a legtöbb 20-22 fő volt.

Erdélyben Koródi József alapozta meg az igényes, tudományos tárgyrestaurálást. Szervezett képzés hiányában mellette, mester és inas viszonyban, a mindennapi gyakorlatban lehetett megtanulni - ellesni - a szakma fogásait. Sok, külföldön használt eljárást itt próbáltak ki Romániában először és innen terjedt el. Sok tehetséges fiatal román és magyar restaurátort nevelt ki (Máté Kiss Lóránt, Lukács Mária, Janitsek András, Ferenczi István stb.). Szakmai kapcsolatban állott Magyarországon a restaurálás akkori legfontosabb intézetében dolgozó dr. Némethy Endrével és Szalay Zoltánnal.

Restaurátori tanulmányúton járt Csehszlovákiában (1967), Magyarországon (1968) és Franciaországban (1971). Részt vett az Erdélyi Történeti Múzeum Romániában, Belgrádban rendezett kiállításának rendezési munkálataiban.

A középkor és az újkor története címmel középiskolai tankönyvet írt (1947 Kolozsvár). Részt vett román történelmi tankönyvek magyarra fordításában.

Első restaurálási szakcikke a bukaresti Revista Muzeelor-ban jelent meg Egy kelta sisak restaurálása címmel 1965-ben. Több a restaurálás elméleti és gyakorlati problémáit tárgyaló tanulmánya látott napvilágot. Főként fém és kerámiarestaurálást végzett.

Fontosabb restaurálási munkái:

- Kelta sisak restaurálása (1965)
- Dák pajzs restaurálása (1967)
- Várhelyi „Decebalus per Scorilo” feliratú kultikus fémedény restaurálása
- a bukaresti Történeti Múzeum számos ékszere
- a nagyváradi múzeum ezüst vázája
- a Constanca-i múzeum római mozaikja és nyugdíjasként a Sarmisegetusa-ban feltárt római mozaik.

Koródi József (Josif) publikációi

- Restaurarea și conservarea unui coif celtic (Egy kelta sisak konzerválása és restaurálása, Revista Muzeelor Nr. 4. Anul II. 1965. 326-330).

- Restaurare și conservarea obiectelor de metal la Muzeul de Istorie Cluj, Revista Muzeelor 1966, nr.1. 50-59.

- Restaurarea și conservarea unui scut dacic (Egy dák pajzs restaurálása), Acta Musei Napocensis IV. 1967. 513-524.

- Aspecte ale colaborării dintre muzeografi și restauratori (Muzeológusok és restaurátorok együttműködéséről), Acta Musei Napocensis V. 1968. 521-532.

- Conservarea obiectelor de muzeu cu ajutorul tehnicii vidului (Múzeumi tárgyak konzerválása légüres térben), Acta Musei Napocensis VI. 1969. 641-646.

- Principiile și problemele fundamentale ale restaurării obiectelor de muzeu (Múzeumi tárgyak restaurálásának alapelvei és fő problémái), Revista Muzeelor 5. 1969. VI. 424-427.

- Materiale plastice în serviciul restaurării obiectelor de muzeu (Műanyagok a múzeumi tárgyak restaurálásának) - Noi rezultate ale utilizării materialelor plastice în restaurarea unor piese metalice (Új eredmények műanyagok fémtárgyak restaurálásában történő felhasználására), Acta Musei Napocensis IX. 1972. 669-675 + képek.

Koródi Józsefről megjelent írások

Dávid Gyula (főszerkesztő): Koródi József, in: Romániai Magyar Irodalmi Lexikon III. kötet, Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1994. 109-110.

Pap Fr.: Din activitatea Muzeului de Istorie Cluj (1963-1965), Acta Musei Napocensis II. 1965. 736.

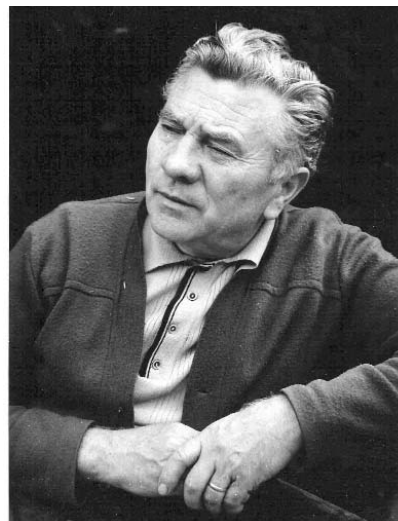
Gyulai Pál: Egy szép hivatás, Igazság (Kolozsvár) 1967. márc. 4.

Murádin Jenő: Történelem-újjaépítők, Igazság (Kolozsvár) 1969. december 13.

Beke György: A névtelen segítőtárs, A Hét (Bukarest) 1976. 7. szám

Károlyi Zita: Székelyudvarhelyi restaurátor továbbképzések, 19. Fa- és Fémrestaurátor Továbbképzés, 2001. aug. 22-24. Sopron.

Morgós András: Koródi József, in: MMA, 2002. 493.

Erőss János

Tanár, restaurátor (1921. december 3. Csíkszentsimon (Csatószeg), Csík vm. - 1997. szeptember 6. Sepsiszentgyörgy)

A mai Csíkszentsimon községhez tartozó Csátószezen született régi nemes katonacsaládból. Korán árván maradt, édesapja, születése előtt két hónappal meghalt. Édesanyja Csíkszentsimonból származó Incze Erzsébet, szintén katonacsalád leszármazottja. Édesapja korai halála után édesanyja újból férjhez ment Csíkközmasra. Eröss itt végezte el a helybéli egyházi iskolában az 5 elemi osztályt. Szülei János és Erzsébet gazdálkodók 5 ha földtulajdonnal.

1933-ban beírták a csíkszeredai főgimnáziumba.

A 4. osztály elvégzése után a magas iskolai díjak miatt ösz-töndíjas tanulóként átkerült a gyulafehérvári Majláth gimnázium 5. osztályába és felszolgáló diákinaként dolgozott a katolikus papnevelde növendékeinek kiszolgálásában. A 7. osztály elvégzése után, az 1940-es bécsi döntést követően a teológia átköltözött Kolozsvárra, és mint diák-kispap tovább folytatta tanulmányait a Zágoni Mikes Kelemen főgimnáziumban. Itt érettségizett, és 1941-ban a hittudományi főiskola hallgatója lett. A főiskolán három évet végzett. 1944-ben a főiskola áttelepült Zircre, így ő is Zircre került. 1944 szeptemberében megvált a teológiától és beiratkozott a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetem bölcsész karára néprajzot hallgatni. 1944. őszén a zavaros helyzet miatt az egyetem nem nyitott ki. Egyik professzorának a javaslatára az éppen akkor szerveződő 3. haditudósító századba nyert felvételt. Potsdamban három hónapos propaganda kiképzést kapott.

Hadifogolyként a Szovjetunióba került Ivanovó mellé, ahol a mocsaras talajból tőzeget termeltek a textil-kombinát részére. A foglyok általános erőnlétének legyengülését követően a textilgyárba helyezték. Innen Voronezsbe vitték építkezésre. Elsajátította az orosz nyelvet és normázó munkát is vállalhatott. 1950. decemberében került haza Máramaroszigetre, majd a Brassó melletti Tarusorra, egy a hadifoglyok számára előkészített karantén börtönbe. Itt négy hónapot töltött, amíg a román hatóságok - a lakóhelyi tanácsok véleménye alapján - ellenőrizték a hadifoglyokat. 1951. áprilisában szabadult, 28 évesen 6 év és néhány hónap után újból szabad lett. Félbehagyott egyetemi tanulmányai befejezése céljából 1951 őszén beiratkozott a Bolyai Tudományegyetem Filológiai Karára orosz nyelv és irodalom szakra. 1953-ban nősült. Felesége szintén a Bolyait végezte matematika-fizika szakon. 1955-ben együtt szereztek tanári diplomát. Az egyetemen tanársegédként alkalmazták. Családjuk kulákklistára került, ezért nem kockáztatták a bizonytalan egyetemi állást és kinevezésüket Sepsiszentgyörgyre kérték. Eröss a Mikó Kollégiumban orosz nyelvet oktatott és az estiseknek irodalomelméletet.

A magyar 1956-os események miatti szimpatizálásért először diákjait tartóztatta le a securitate, majd 1958

június 4 -én őt is. Marosvásárhelyre vitték vizsgálati fogságba. A koncepció per tárgyalását augusztus 5-én tartották.

A kolozsvári haditörvényszék 247. sz. ítéletében (1958/281 sz. dosszié) 1958-ban 15 év kényszermunkára, valamint 10 év polgári jogfosztásra és a személyi javainak teljes elkobzására ítélte a társadalmi rend elleni felforgató tevékenység vétségéért, valamint mellékbüntetésként a feljelentés elmulasztásáért további 8 év átneveléses börtönbüntetésre.

Az ellene felhozott vádak: a társadalmi rend elleni uszítás vétsége, ill. a feljelentés elmulasztásának vétsége (BT. 269/2 és B.T. 228).

„Eröss János vádolt, hazánk népi demokratikus rendszere ellen ügkődő ellenséges elem, meggyőződéses nacionalista, sovén, a sepsiszentgyörgyi 1. számú középiskola tanszületének és diákságának körében több ízben kifejezésre juttatta a Magyar Népköztársaságban kitört fasiszta lázadás alatt az áruló Nagy Imre és a fasiszta lázadók programjával való együttérzését, irántuk érzett elkötelezettségét, szimpátiáját.”

Bűneiként rótták fel:

„kinyilvánította tiltakozását a szovjet csapatok által nyújtott nemzetközi segítség ellen, melyet a magyar kormány kért az ellenforradalom elfojtása érdekében. Tiltakozása jeléül kijelentette, hogy a továbbiakban megtagadja az orosz nyelv tanítását melyet tanárként a sepsiszentgyörgyi 1. számú iskolában oktatott.” (idézetek a periratokból)

1964. augusztus 5 -én szabadult általános amnesztiával 6 év és négy hónap letöltött börtönbüntetés után, 43 kg-os súllyal.

Szabadulását követően a sepsiszentgyörgyi vágóhídon dolgozhatott kisegítőként. A brassói szövetkezetnek csontfaragó bedolgozója volt. Egy ideig Ceaucescu szűk baráti köréhez tartozó Király Károly megyei párttitkár támogatásának köszönhetően 1968. márciusától nyugdíjba menetelig a sepsiszentgyörgyi Székely Nemzeti Múzeumban dolgozhatott. Először teremőr volt, majd a múzeum néprajzi részlegének muzeográfusa és a múzeum főrestaurátora lett. Megismerte a múzeum műtárgy-állományának katasztrofális állapotát. Ezért elsődleges fontosságúnak a restaurálást, konzerválást tartotta.

1969 áprilisától restaurátorként tevékenykedett.

A restaurátori fogásokat Kolozsváron Koródi Józseftől műhelygyakorlaton (1969) sajátította el. Létrehozta a múzeumban a restaurátor laboratóriumot. Több ásatást vezetett ezek anyagát restaurálta és konzerválta. A petőfalvi és zabolai ásatások eredményeképpen gazdag honfoglaláskori magyar anyag került a múzeumba (kerámiák, S-alakú hajkarikák, érmék, nyílhegyek és antropológiai anyag).

Megakadályozta a kora középkori magyar leletanyag bukaresti hamisítási kísérletét. Vezette Bálványos várának (10-14. sz.-i leletek) és a Kovászna-Tündér völgy (Tündér Ilona vára 3- 10. sz.) régészeti feltárását. Részt vett az erődsí, csernátóni újabb kőkori lelőhelyek ásatásain, a leleteket restaurálta (gabonátároló edények, tűzhely, gyöngyök, kultikus agyag szobrok). Restaurálta az oltszemi, komolloi, nagyborosnyai és be-recki római castrum leleteit. Kiemelkedő munkája volt az 1970-80-as években átrendezett kiállítás régészeti, történeti és néprajzi anyagának restaurálása és konzerválása. Restaurálta a néprajzi részleg szabadtéri gyűjteményéből a bélafalvi olajütőt, restaurálásáról publikációt készített (Aluta 1969). Jelentős munkája volt a Dálnokról, Ikafalváról és a környékből a múzeum gyűjteményébe bekerült székely kapuk, kopjafák restaurálása.

Sok fegyvert is helyreállított többek között 14-15. sz.-i pallosokat, szkíta kardot, török fegyvereket, páncélokot, 16-17. sz.-i díszített kardokat, töröket, ezeken kívül pisztolyokat, puskákat, kengyelvasat, zabolát. Számos tárgyat restaurált a kézdivásárhelyi és a csernátóni múzeum számára. Ugyancsak végzett restaurálási munkát a brassói, kolozsvári, tirgovistei és a bukaresti Történeti Múzeum számára.

Restaurátori minőségben többször járt Magyarországon, részt vett a veszprémi Nemzetközi Restaurátor Szemináriumon. A budapesti restaurátor központban dolgozó Szalay Zoltánnal baráti viszonyban állt. Budapesti és sepsiszentgyörgyi találkozásai alkalmával a restaurálás mindig téma volt, szó esett az új módszerekről, a restaurálási problémákról.

A múzeumtól 1982-ben ment nyugdíjba. Múzeumi és nyugdíjas évei alatt csontba, szaruba faragta álmait. Csontfaragásait özvegye 1998-ban a balatonboglári Balaton Akadémiának adományozta. Az Akadémia a faragványokat 1999-ben kiállításon mutatta be és megjelentett egy, a faragványokat bemutató életrajzzal egybekötött kiadványt.

Erőss János publikációi

- A bélafalvi olajütő, Aluta I. 1969. 287-290.
- Levél Kós Károlynak, Megyei Tükör 1969. január 11.
- A kék kalap, Megyei Tükör 1969. február 11
- A kovásznai rovásírásos mestergerenda, Aluta 1970. 413-415.
- Székelyföldi üzenet (Balaton Akadémia Könyvek 44.), Balatonboglár, 1999. 40. oldal + képek

Erőss Jánosról megjelent írások

Holló Ernő: Csontfaragó tanár, Falvak Dolgozó Népe 1970. október 14.

Czegő Zoltán: Egy művész bemutatkozása, Megyei Tükör 1974. máj. 10.

Zágoni Attila: Erőss János csontfaragványai, Előre 1975. március 29.

Veress Zoltán: Költemények szaruból, csontból, Igazság 1979. július 18.

R.B.: Erőss János a Korunk Galériában, Megyei Tükör 1979. július 21.

Cseke Péter: Csillagfaragók a Korunk Galériában, Falvak Dolgozó Népe 1979. augusztus 27.

Seres András: Csont és szarumunkák, Megyei Tükör 1988. júl. 14.

Boér Hunor: Erőss János, in: MMA, 243.

Faragványait bemutató egyéni kiállításai

Sepsiszentgyörgy 1974, 1980, Csíkszereda, Kézdivásár-hely 1978, Korunk Galériája 1979, Székely Nemzeti Múzeum - Sepsiszentgyörgy 1998, Balatonboglár 1999.

Széles Kálmán

(1930. december 24. Nagyvárad - 1990. május 4. Nagyvárad)

Apja Széles Kálmán (1904. Nagyvárad - 1962. Nagyvárad) bútorgyáros, épület- és műbútor-asztalos. Bútorgyára Nagyváradon a Hármas utca 3. alatt volt. A második világháború után a gyárat államosították. Édesanyja Nagy Irén (1907 - 1994) háztartásbeli.

Ifj. Széles Kálmán a nagyváradai Gojdu gimnáziumban érettségizett 1948-ban, majd 1953-ban elvégezte a kolozsvári agrármérnöki egyetemet szőlész és borász szakon. Ezt követően a nagyenyedi kollégiumban

szőlészetet-borászatot tanított. 1955-ben visszakerült Nagyváradra agrármérnöknek egy mezőgazdasági nagyvállalathoz, majd körzeti agrármérnökként dolgozott a Bihar megyei Asszonyvásár és Ke-reki falvak területén.

A hatvanas évek elején minden vágya az volt, hogy visszatérhessen az ifjúkorában megismert faszobrászathoz. Ezért otthagyta az agrármérnöki pályát. Pár évig munkanélküli volt. Közben a nagyváradi művészeti szabadegyetemen faszobrászati tudását fejlesztette.

Ugyanekkor egy építési vállalat alkalmazottjaként a mekkülte görögök által lelakott püspöki palota felújításán dolgozott. Kiválóan végzett munkájáért a palota épületébe kerülő múzeum alkalmazta.

1964-1974. között a nagyváradi múzeumban dolgozott restaurátorként. Többnyire farestaurátori munkát végzett. Kiemelkedő munkája volt a püspöki palota barokk ke-rámia kályhájának restaurálása. A kályhák hiányzó ré-szeit rekonstruálta és gipszből elkészítette. Amikor a múzeum épületének felújítása elkészült és az új kiállítás megnyílt, nem tartottak igényt tovább a munkájára és megváltak tőle. Ezt követően a nagyváradi faipari szakmunkásképző iskola (Grupul Scolar) asztalos szakmühelyének oktatója, majd a nyolcvanas évektől haláláig a mai Ady Endre líceum műszaki- és szerkezeti-rajz oktatója volt.

Fia, Kálmán, szintén restaurátor lett, jelenleg a budapesti Vendéglátóipari Múzeum restaurátora.

Antal (Szabó) Mária

(1931. március 24. Nagyvárad - 1987. április 14. Nagyvárad)

Édesapja Antal Sándor (18? - 1965?, Nagyvárad) pénzügyi osztályvezető. Édesanyja Szécsi Teréz (1901, Gálospetri - 1970? Nagyvárad)

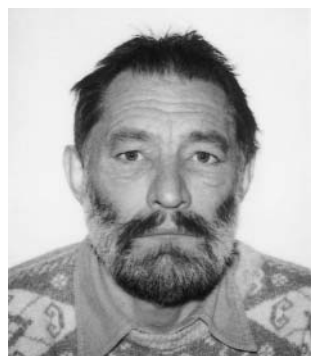
1940-tól a nagyváradi Szt. Orsolya rendi apácák gimnáziumába (ma Ady Endre Gimnázium) járt. A háború után apja állása miatt eltávolították a gimnáziumból. Majd sikerült visszakerülnie és 1955-ben érettségizett. 1956-ban ment férjhez Szabó Bélához, aki később pár évig szintén dolgozott a múzeumban restaurátorként. Férjhez menetele után a Szabó Mária nevet használta. Kitanulta a címfestőséget, majd a nagyváradi bábszínház díszlettervezője lett, ahol a díszletek elkészítésében is résztvett.

1962-től betegnyugdíjazásáig (1974) dolgozott restaurátorként a nagyváradi múzeumban.

Bukarestben több éves restaurátor tanfolyamot végzett. Vizsgadolgozatát az epoxi műgyantáknak a restaurálásban történő felhasználásáról írta. Ezt követően a múzeum főrestaurátora lett. Ebben az időszakban a múzeum kerámia tárgyait többnyire egyedül ő restaurálta. Jelentős munkái a nagyváradi szálkadombi Szentjóbbon és a határ melletti Szalócon feltárt ásatási kerámia tárgyak restaurálása.

A Román Nemzeti Múzeum kiállításának anyagát három hónapon keresztül restaurálta Bukarestben. A Központi Hadtörténeti Múzeum anyagának restaurálásában is részt vett, ezért állami kitüntetésben is részesült.

Restaurátori szakmai kapcsolatot tartott fenn Románia akkori vezető restaurátorával a kolozsvári Koródi Józseffel, valamint Tarisznyás Mártonnal (Gyergyószentmiklós, később a múzeum igazgatója), a marosvásárhelyi múzeum örmény származású restaurátorával és a bukaresti Alexandru Leletiu mérnök-restaurátorral. Sok segítséget kapott Mozsolits Amáliától, a Magyar Nemzeti Múzeum régészétől.

Ferenczi István

(1952. december 17. Kolozsvár - 2002. október 29. Kolozsvár)

Ferenczi István (Stefan) az ódon Farkas utcában született Kolozsváron. Régészprofesszor édesapja, Ferenczi István Mihály (1921. április 15. Kolozsvár - 2000. május 8. Kolozsvár), korán befolyásolta másodszülött

gyermeke érdeklődését, hiszen nyaranta, eleinte régészeti ásatásaira, később kutató útjaira is magával vitte. Édes-apja lebilincselő magyarázatai és tudása, nemzete iránti lankadatlan felelősségérzete, a gyermek István haza- és természetszeretetére életre szólóan meghatározta. Édes-anyjától, Ferenczi Sárától, rendkívüli gyakorlati érzékét örökölte.

Kolozsvár nagy múltú iskolájában (ma Báthory Líceum) végezte elemi és középiskolai tanulmányait. Bár a kor szelleme nem engedte a régi hagyományok érvényesülését, tanárai között nem egy kivételes képességű és jellemű személyiség volt.

Alapvetően humán érdeklődésű, a földrajz, a történelem és főleg a művészetek érdekelték. Többszöri sikertelen próbálkozás a történelem-földrajz szakra elvette a kedvét a továbbtanulástól.

1972-ben besorozták, érzékeny lelki alkata miatt a katonaságot borúlátóan élte át. Leszerelése után restaurátorként, az Erdélyi Történelmi Múzeummal párhuzamosan működő Történelmi Intézetben kerül alkalmazásra. Tanítómestere Koródi József tanár és főrestaurátor mellett dolgozik néhány évet, tőle tanulja, lesi el a restaurátori mesterséget. Részt vett a bukaresti restaurátor továbbképző tanfolyamon, hogy papírral is megerősítse tudását.

Nagy odaadással dolgozott és csaknem minden anyagfajttal foglalkozott, restaurált fém-, fa-, üveg- és kőtárgyakat. A helyreállításra kerülő tárgyakat fényképezte és a felvételeket saját maga dolgozta ki.

Az intézetet átszervezések miatt a Babeş-Bolyai Tudományegyetem fennhatósága alá rendelték. Helyileg elkerült a múzeumból és az új restaurátor laboratóriumát a Jókai utcában egy alagsori pincehelyiségben kellett kialakítania. Egyedüli restaurátorként ő rendezte be, ő volt a mindenes. Itt szakmai szeretete állandó csorbát szenvedett, hozzáállását nem vették komolyan, nagyon mellőzték.

1987-ban nősült. A 80-as évek elején együtt dolgozott feleségével, abban a reményben, hogy munkatársak lesznek, de a nemzetiségi diszkriminációs munkahelypolitika miatt ez nem következhetett be.

Az 1990-es változások szakmailag nem sok jót hoztak számára. Anyagiak hiánya miatt mind jobban háttérbe szorult a labor ellátása, átcsatolták az intézetet a Román Akadémiához, ahonnan hiányzott a labort szívügyének tekintő régész.

Tevékenységéhez nem csak a restaurálás tartozott, szívesen rajzolt, nagy élvezettel faragott fát és a fém-művességben, ötvösségben is jártas volt. Munkáját rendkívüli kezűgyesség, alaposág jellemezte. Csekély elismerés volt a jutalma.

Hivatalos intézeti munkáján kívül, otthon is dolgozott. Álma, hogy otthoni saját műhelyében, nyugodt körülmények között dolgozhasson 2002. október 29.-én fiatalon, 50 évesen bekövetkezett korai halála miatt, sajnos már nem valósulhatott meg.

Restaurálási munkái közül kiemelkedik egy Kr.u. 2. századi, római, bronz Vénusz szobrocska restaurálása. A szobrot etil-alkoholban víztelenítette 5 órán át, majd infra lámpa alatt kiszáritotta. Vákuumban monomer metil-metakrilátban oldott polimer metil-metakrilát oldattal impregnálta a szobrot. A letört kart Araldyt AY103 és HY 956 térhálósító segítségével ragasztotta.

Ferenczi István publikációja

În legătură cu restaurarea statuetei "Venus de la Gilau", Acta Musei Napocensis XIV. 1977. 171-173.

Köszönetnyilvánítás

Szeretnénk hálás köszönetünket kifejezni mindazoknak, akik adatokkal segítettek munkánkat:

Bakó Botondnak, Bodó Attilának, Boér Hunornak, Ferenczi Istvánnak, ifj. Széles Kálmánnak, Janitsek Andrásnak és nejeének, Koródi Zenőnek, Kozák Albertnek, özv. Erőss Jánosnének, Sándor Zsigmond Ibolyának, Szabó Zsoltnak és Vajda Katalinnak.

Irodalom

Ardos, Anna Mária - Mirel, Maria (1983): Preocupări ale Muzeului Ardelean pentru conservarea și restaurarea bunurilor muzeale (Erdélyi múzeumok törekvései a konzerválás és restaurálás terén)(Bestrebungen des siebenburger Museums für die Konservierung und Restaurierung der Museumsgüter), Acta Musei Napocensis XX. 725-735.

Bibra, E. (1873): Über alte Eisen- und Silberfunde, Archäologisch-Chemische Skizze, Nürnberg und Leipzig.

Budge, E.A.W. (1925): The rise and progress of Assyrology, London, 150.

Emlékkönyv = Emlékkönyv az Erdélyi Múzeum Egyesület félszázados ünnepére 1859-1909. Szerkesztette: Erdélyi Pál fő-titkár. Az EME kiadása, Kolozsvár 1909-1942. „E kiadványt Sief Jenő nyomdája 1909-ben kezdte nyomni. A címlap, borítólap és a 329-334 lap nyomása meg a könyvkötő munka a Szent

Bonaventura nyomdában 1942 áprilisában készült.”

Fejős Imre (1955): A Magyar Nemzeti Múzeum-Történeti Múzeum a felszabadulás első tíz évében, Magyar Múzeumok 1945-1955, kiadja: Népművelési Minisztérium Múzeumi Főosztálya, 21-22.

Gaspartz Géza Elemér (1911): A mikrochemia a festé-szettörténet szolgálatában, Doktori értekezés, Budapest, Légrády Testvérek Könyvnyomdája, 1-74.

Gaspartz Géza Elemér(1911a): A mikrochemia a művé-szettörténet szolgálatában, Művészet X. 294-297.

Gaspartz Géza Elemér (1911b): Az antik falfestészet technikájáról címen felolvasás a Magyar Régészeti és Embertani Társulat ülésén, 1911. nov. 28., Archaeologiai Értesítő XXXI. 425-432.

Gaspartz Géza Elemér (1912): Római kori festőeszközök a Magyar Nemzeti Múzeumban, Archaeologiai Értesítő 223-232.

Gaspartz Géza Elemér (1912a): Die Technik der Antiken Wandmalerei, Ungarische Rundschau 169-177.

Gaspartz Géza Elemér (1913): Festési eljárás római provinciális domborműveken, Archaeologiai Értesítő 21-27.

Gaspartz Géza Elemér (1913a): Régi római rajz- és íróeszközök a Magyar Nemzeti Múzeumban és az aquincumi múzeumban, Archaeologiai Értesítő 340-347., 390-391.

Gaspartz Géza Elemér (1913b): Új eljárás fából készült műemlékek konzerválására, Múzeumi és Könyvtári Értesítő VII. 1-8.

Gerelyes Ede (1967): A magyar múzeumügy a két forradalom időszakában (1918-1919), Budapest, 88., 219.

Hekler Antal (1911): Római vasszakok Dunapenteléről, Archeológia Értesítő XXXI. 253.

Jakobsen, Tove (1988): Iron corrosion theories and the conservation of archaeological iron objects in the 19th century with an emphasis on Scandinavian and German Sources, Vincent Daniels (ed.): Early Advances in Conservation, British Museum, Occasional Papers No 65. 51-58.

Loczka József (1885): Kurdi ciszták vegyelemzése, Archaeologiai Értesítő 280-281.

Loczka József (1885a): Kurdi etruszk bronzkazan vegyelemzése, Archaeologiai Értesítő 149.

Loczka József (1889): Néhány bronz-kori eszköz elemzési eredményei, Matematikai és Természet-tudományi Értesítő 275-291.

Loczka József (1889a): Chemische Analyse einiger Gegenstände aus dem Bronze-Zeitalter in Ungarn, Mathematische und Naturwissenschaftliche Berichte aus Ungarn 7. 178-194.

Madsen, Helge Brinch (1987): Artefact conservation in Denmark at the beginning of the last century, in: Recent Advances in the Conservation and Analysis of Artifacts,

Jubilee Conservation Conference Papers, Summer School Press, University of London, London 1987. 343-345.

MMA= Magyar Múzeumi Arcképcsarnok. szerk.: Élesztős László, Pulszky Társaság - Tarsoly Kiadó, Budapest, 2002.

Morgós András (2002): A restaurálás kezdetei a Nemzeti Múzeumban, Magyar Múzeumok Vol. 8. Nb. 3. 30-31.

NN. (név nélkül, feltehetőleg Dalnoki Miklósné) (1976): A múzeumokban dolgozó általános-, műszaki-, művész restaurátorok és preparátorok jegyzéke (1976. júniusi állapot), Tájékoztató a Múzeumi Restaurátor és Módszertani Központ munkájáról 3 (1976) 172-176. (kiadja: Múzeumi Restaurátor és Módszertani Központ, Budapest, 1977).

N.N. (név nélkül) (1984): The British Museum Research Laboratory Handbook, British Museum Research Laboratory, August 1984, 1-4.

Oddy, William Andrew (1989): The History of and Prospects for the conservation of metals in Europe, Reports, The 13th International Symposium on the Conservation and Restoration of Cultural Property - Current Problems in the Conservation of Metal Antiquities, October 4-6, 1989, Tokyo, Tokyo National Research Institute of Cultural Properties, 1-13.

Petrie, W.M. Flinders (1888): The treatment of small antiquities, Archeological Journal 45, 85-89.

Rathgen, Friedrich (1898): Die Konservierung von Alterthumsfunden, W. Spemann, Berlin, 147.

Rathgen, Friedrich (1905): The preservation of antiquities, A handbook for curators, The University Press, Cambridge, 176.

Rathgen, Friedrich (1924, 1926): Die Konservierung von Altertumsfunden, I. Teil - Stein und steinartige Stoffe-Glas-, Handbücher der Staatlichen Museen zu Berlin, Walter de Gruyter & Co., Berlin und Leipzig (dritte umgearbeitete Auflage), 1926, 170p., II. und III. Teil - Metalle und Metalle-gierungen organische Stoffe, -, Handbücher der Staatlichen Museen zu Berlin, Walter de Gruyter & Co., Berlin und Leipzig (Zweite umgearbeitete Auflage), 1924, 172p.

Rosenberg, Georg A. (1917): Antiquitiés en fer et en bronze, Copenhagen.

Seregélyi György: Magyar Festők és Grafikusok Adattára, Szeged 1988.

1. Fenichel Sámuel: Tanácsok régi tárgyak ragasztására és tisztogatására

Archaeologiai Értesítő Új folyam. XI. kötet (1891)191-192. Szerk.: Hampel József Budapest, 1891.

„I. Ragasztó szerek: A tiszta arabs mézga telített oldata, valamely porfestékkel kellő arányban keverve, igen kitűnő, olcsó, gyorsan száradó, szilárd ragasztó-anyag, mely bárminemű tárgyat jól ragaszt. E ragaszt a tárgyak színéhez képest különbözőkép színezni is lehet. Elég egy pár alapszínű ilyenmű ragasz, amelyből a kívánt színeket könnyen, egymással keverés útján, előállíthatjuk.

Ime a recipék:

- a) *Fekete ragasztó*: 50 grm. telített tiszta arabs gummi, 5 grm. venyige-fekete, finom porfesték; jól összekeverendő a készítésnél.
- b) *Fehér ragasztó*: 50 grm telített gummi-oldat, 6 grm. bárminő finom, fehér porfesték; jól összekeverendő.
- c) *Zöld ragasztó*: oxydált, bronz és réz tárgyak ragasztására, ugyanannyi gummi-oldathoz (50 grm.) 5 grm. rézgálicz, zöld, finom festék porát keverjük a leírt módon.
- d) *Vöröses agyag tárgyak*, téglák stb. ragasztására, a már említett mennyiségű gummi-oldathoz 4 grm. angol vöröst keverünk. Ehhez hasonlóan járunk el az esetlegesen fölmerülő színű ragaszok előállításánál. A mellékszínek előállításánál a már elkészített ragaszokat keverjük össze. A fő dolog, hogy a bárminemű anyagú tárgy jól ki legyen száradva, és ezenfelül bizonyos alantós fokig meg legyen melegítve. Az eredmény biztos, gyors és igen kitűnő lesz. Az így ragasztott tárgyak igen szilárdul conserválódnak.

Finom üveg és más edénytöredékek összeragasztásánál legcélszerűbben járunk el, ha a darabkákat belső oldalukon finom papiros (üvegtárgyagnál mindig erős selyem-papiros) segélyével illesztjük egymásra, és csak miután ez megszáradt, ragasztjuk a töredékek lapjait egymásra. Így járunk el mindaddig, míg a belső *kibéllés* lehetséges, ezután a befejező darabokat valamely színes ragasztóval egyszerűen oda illesztjük.

Igen kitűnő *üveg-ragasztó* különben a vegyileg tiszta *kali-um silicicum* (kali-vízüveg), mely jól eldugaszolt üvegben tartandó. A ragasztandó üvegtöredékeknek jól kiszáradtnak és lehető jól melegítettnek (pl. a nap melegénél) kell lenniök. Az anyag igen kitűnő, gyorsan száradó és nagyon állandó. Azonban e hatása elmarad, ha a tárgy nedves, hideg, ekkor lassan szárad.

II. *Különféle tárgyak mészkeg lerakódásának tisztítási módja*. Ha a lelőhely talaja meszes, akkor bárminő anyagú kiásott tárgy többé-kevésbé vastag mész kéreggel lesz bevonva. Minthogy e kéreg a vizsgálat akadályozza, célszerű az eltávolítása; de csak azon feltétellel, hogy a tárgy felülete semmiben csorbát ne szenvedjen. Több-szörös kísérletet téve, ártatlan és könnyű eljárást ajánlok.

a) Színarany tárgyak tisztításánál: Minden félelem nélkül concentrált acidum muriaticumba (sósav) mártjuk (vagy ha a tárgy nagy, leöntjük), melyet mindaddig bennhagyunk, míg a sav a meszet föloldja, anélkül, hogy a tárgyat a legparányibb részben is megtámadná.

b) Így járunk el bárminemű kova vagy más oly kő-eszközzel, melyen ilyenmű lerakódás van.

c) Ezüst tárgyak tisztításánál úgy járunk el, hogy 1 rész concentrált savra 3 rész vizet töltve, összerázzuk és aztán a tárgyra töltjük, vagy beleállítjuk addig, míg a kéreg lemosódik.

d) Ezüstös rezes arany, rezes ezüst stb. tárgyak tisztítására 1 tér-rész savra 8 tér-rész vizet öntünk és összekeverés után addig hagyjuk e folyadékban, míg a kéreg vastagságához képest szükséges.

e) Díszített réz, bronz és ólom tárgyakat szintén lehet óvatosan takarítani e savnak következő arányú vegyületével: 1 tér-rész sav, 10-12 tér-rész víz; anélkül, hogy még csak a patinát féltünk kellene. E műtét lassú ugyan, de igen célszerű. Csak egyenként kell a letakarítandó tárgyakat beletenni a lapos tálczába, gyakran kiemelni valamely pálczika segélyével. Takarítás után a tárgyak jól lemosandók és a napon megszáradandók. Kézszel soha se kell belenyúlni. Ily módon tisztítottam finom díszítésű bronz töredékeket, melyek nagyon vastag kéreggel voltak bevonva.

f) Cserép edényeket, ha festett díszítés nincs rajtuk, concentrált sósav igen szépen takarít minden rossz következmény nélkül.

g) Festett cserép edényeket, vázákat szépen tisztíthatunk, ha e savnak 1 tér-résznek 5 víz részbeli arányát vesszük. De mielőtt a lemosás megkezdődne, igen célszerű mindig a festéket egy kis helyen megpróbálni, mert némely festék hamarabb feloldódik. Ilyenkor addig hígítjuk az oldatot, míg az nem hat oldólag. Soha se szabad kézzel dörzsölni. Mindig úgy győződünk meg a leöntött rész tisztulásáról, hogy nagy vizes edénybe bemártjuk, mialatt a hab és a feloldott mész eltűnik. E műtét addig ismétlődő, míg a tárgy tiszta. E módszerrel igen számos oly görög vázát, amelyen érdekes festett jelenetek voltak ábrázolva, takarítottam meg a legbiztosabb és legszebb eredménnyel; az oldat sem a fekete alapszín, sem a sárga, veres és fehér festék színeket nem bántotta. Így járunk el bármely más oly tárggyal, amelyet e mészkeg fed, a földolog, hogy az arany, kő és festetlen cserép edények kivételével soha se szabad concentrált oldatot használnunk. hanem a leírt vagy az illető tárgy egyik sarkán kipróbált arányú vegyítéket. Ha nagyban tisztogatunk ily tárgyakat, nyílt szelelős helyen végeztessük e műtétet: mivel a kigőzölgő szénsav belégzése egészségtelen. Fa- vagy csont tárggyal (esetleg kausuk-keztüvel) tesszük be és emeljük ki a tárgyakat, máskép az oldat (kivált ha concentrált) a bőrt megégetheti. E sav hígított oldata azonban ártatlan.”

2. Fenichel Sámuel: Rozsdás fém-régiségek

Archaeologiai értesítő, új folyam X. kötet, 1891. 286-288. Szerk.: Hampel József, Budapest

„Rozsdás fém-régiségek megóvásának új módját ajánlja Fenichel úr, a bukaresti múzeum segédőre, a következőkben adjuk saját szavait: A régiségi gyűjtemények őreit nagyon rég foglalkoztatja azon kérdés: hogy miképp lehetne, bizonyos czélszerű és könnyen kezelhető anyaggal, a már erősen rongált állapotban kiásott tárgyakat konzerválni, azaz a biztos, szemmel látható enyészettől megmenteni. A kiásott régiségek között igen kevés azok száma, melyek konzerválásra egyáltalán nem szorulnak. Ilyenek pl. azon bronz- és vastárgyak, melyek az úgynevezett „nemes patiná”-val vannak beburkolva. A legtöbb fém tárgy már a földben lévén megtámadva, a levegőre kerülve még gyorsabban élegül. Ha tehát ezen oxydatio vegyfolyamatát meg akarjuk akadályozni, a tárgyakat oly anyaggal kell bevonni, amely a körlég oxygénjét és nedvességét, az élegülés két tényezőjét, ne engedje az illető tárgyra hatni. Leggyakoribb esetben a vas tárgyaknál észlelhetjük ez állapotot.

Napról-napra, mind jobban és jobban élegülnek; előbb kis részecskéket hullatnak, majd egészen porrá omlanak.

Az alább ismertető konzerváló anyag behatol a tárgy belsejébe is a szétmálló részeket összeragasztja és a felületet áthatlan burokkal vonja be.

Dr. Voss Merkbuch stb. című hasznos könyvecskéjében foglalkozik a kérdéssel és különböző konzerváló szereket ajánl. Nem tartom az ő eljárásait föltétlenül ajánlhatóknak, sőt azt tapasztaltam, hogy néha a tárgyra nézve, melyet konzerválni kívánunk, veszélyes. Így pl. az 58. lapon leírja, hogy langyos meleg vízbe, melyben mosó-szóda (Natrium carb.) van föloldva, kell a vas tárgyat áztatni; azután 6-8 napig borszeszben áztatni stb.

Tapasztalásból állíthatom, hogy ily eljárás erősen oxydált vas tárgyaknak határozott kárára van, mert ha ennyi ideig vízben tartjuk, ahelyett, hogy konzerválnók, gyorsítjuk a szétmállást.

Ilyenek pl. a rétegekre hasadt, erősen oxidált vas tárgyak. Behatóbb és ismételt kísérletek alapján sikerült egy oly eljárást és anyagot találni, mely minden irányban czélszerű és sikeres hatású. Szerem, két gyantánem oldata, melyet bárki könnyűséggel kezelhet. Kísérleteimnél a fő súlyt mindig arra fektettem, hogy nemcsak a tárgy felülete konzerváltassék, hanem a belseje is, hogy így az oxydatio lehetősége ki legyen zárva. Állandó voltára vonatkozólag, hivatkozom a bukaresti román nemzeti múzeum régiség-tárára, hol már másfél éve szembetűnő az alább leírt módszerrel kezelt tárgyak épsége, a melyek ezelőtt a legelhanyagoltabb porfészekben, a biztos enyészetre voltak ítélve. De íme a szóbanforgó szer recipéje: A) Folyadék. Rp. Gummi. Sandarack. puriss. grmmta 60. Mastix puriss. grmmt. 40. Aether sulfur. grmmt. 120. Alcohol absolut grmmt. 90. Camphor grmmt. 15. M. Filtra.

B) Folyadék. Rp. Aether sulfuricus. grmmt. 120, mely

hígításra szolgál. D. S; Konzerváló lack. Bármely gyógy tárban megkészíthető. A fentebbi vény szerint készített folyadék híg, könnyen mozgó, aransárga. jól elzárt üvegben, mérsékelt meleg helyen tartandó. Használáskor tágabb szájú üvegbe töltendő és ecsettel kell többnyire a tárgyat vele bekenni.

Kezelési módja a következő:

1. Erősen oxydált *bronz és vas* tárgyakról, miután jól kiszáradtak, azaz minden víz rész elpárologott belőlük, lágyabb ecsettel a port vagy egyéb piszkot eltávolítjuk. Ezután veszünk az A) folyadékból 2/4 és B)-ből szintén 2/4 tér részt és azt összetöltjük. Előbb ezzel a hígabb folyadékkal 2-4-szer jól bekenjük az illető tárgyat.

A bekenésnél főszólyt fektetünk arra, hogy mindig csak azután ismételjük a bekenést, miután az előbbi már jól megszáradt. Hogy a megszáradás gyorsan történjék előnyös, ha a tárgy bizonyos kisebb fokú meleg helyen álljon, vagy még jobb, ha nap sütheti.

A tárgy, kivált ha réteges (vas), be fogja szívni a folyadékot. Ha megszáradt, A)-ból annyiszor kenjük egymásután, míg a tárgy fényes felületet nyer és fénytelen helyek többé nincsenek. Megjegyzendő, hogy egyszerre nem szabad sokat rákenni, hogy a folyadék rétegekben száradjon a tárgyra. Ha tökéletesen megszáradt, betehetjük a gyűjteménybe. Tárgyunk beláthatlan időre konzerválva lesz. Ha több tárgyat egyszerre kezelünk így, a munka aránylag igen gyors, míg az egyiket kenjük, a másikon már egy réteg reá száradt s így tovább. Így pl. én egy délelőtt, napos helyen 120 nagyobb, különböző fokú ily oxydált vas- és bronz- tárgyat kentem be egymagam.

a) Ha a tárgy csak felületesen, kevésbé van oxydálva, akkor egyszerűen A) folyadékból 1-2-szer bekenjük.

b) Középkori vagy modern fényes fegyvereket vagy tárgyakat a rozsdásodástól úgy kell megóvni, hogy miután gipsz - vagy ha vastagabb a rozsdá - smirgel porral a rozsdát eltávolítottuk, egyszerűen A) folyadékkal bekenjük.

c) Finom díszített bronz vagy vas tárgyak konzerválásánál veszünk 1/4 térrész A) folyadékot és 3/4 térrészt B)-ből, és a tárgy oxydrétegének likacsaihoz képest 1-3-szor kenjük be.

d) Oly bronz- vagy ezüst- pénzek, emlék-érmek stb., melyek oxydálódnak, úgy konzerválhatók, ha a felesleges lerakódás és oxydréteg eltávolítása után 2/4 térrész A) és 2/4 térrész B) folyadékkal kenjük be.

Bátran és minden félelem nélkül bekenhetjük, a folyadék oly átlátszó, finom gyantaréteggel vonja be tárgyakat, hogy a legfinomabb rajzocskát sem takarja el, természetesen ha- a- bekenés egy- vagy legfeljebb kétszer történik csak:

e) Réztartalmú - úgynevezett «rossz» ezüst - tárgyat, ha van díszítés rajtuk, a fentebbi vegyítéssel, ha nincs rajta díszítés, akkor A) folyadékból 1 -szer kell bekenni. Ha a konzervált tárgyak tanulmánya úgy kívánná, hogy a bekenett tárgyakról eltávolíttassék a gyantaréteg, akkor úgy járunk el, hogy aether vagy erős spiritussal lemossuk egyszer-kétszer és a tárgy ismét megtisztul.

Az említett folyadék nemcsak fémtárgyakat konzervál, hanem biztos sikerrel használható bárminő anyagú régiségek főtartására.

Így pl.

I. Fa tárgyat úgy mentünk meg, hogy ha puha és korhadt, A) folyadékkal, hogy ha keményebb fa, akkor hígítva a B) folyadékot használjuk a már ismertetett módon.

Annyiszor kenjük, míg a felület fényes lesz. E folyadék a Sandaracka tartalmánál fogva, a kisebb szű-féle bogarakra stb. nézve mérges s így azok ellen is véd.

II. Bőr, vászon vagy falfestményeket a tárgy lykacsosságához képest különböző sűrűségű vegyítéssel kenjük be, annyszor ameddig a tárgy beszívja.

III. Papyrust, pergament és viasz táblákat vagy bármely más olyan tárgyakat, a melyekről az írás lemosódnék, 1/3 térrész A) és 2/3 térrész B) vegyítéssel kenünk be. Ha a tárgy finom, akkor 1/6 térrész A) és 5/6 térrész B) folyadékot használunk. A papyrusoknál és pergamenteknél arra vigyázzunk, hogy a bekenés után ne törjenek meg. A finom papyrusokat legjobb bekenés után üveg alá szorítani, különben könnyen törékennyé lesz.

IV. Csonttárgyak, pl. koponyák, fossilizott állati csontok, amelyek elmállanak, 1/2 térrész A) és 1/2 térrész B) folyadékkeverékkel kenendő be. Ha réteges, hasadós a tárgy, akkor tiszta, hígított arabs gummi-oldattal beöntjük és miután beszáradt, kenjük csak be konzerváló folyadékkal.

V. Oly agyag tárgyak, amelyek salétrom vagy más sóvirág jegecedik ki és a tárgy díszítését, stb. rongálja, egyszerűen A)-ból 1-2-szer vagy többször kenendők be.

VI. Oly kő tárgyak, amelyek lágyabb vagy oxidálható sótartalmú anyagúak, mint pl. tuff-félék vagy sós talajban talált lágy homokkő stb., melyek könnyen porlanak, szintén A) folyadékból kenendők be, míg fényes felületet nyernek.

A leírt módon kell eljárni mindazon anyagú tárgyakkal, a melyeket nem említettünk. Kérem a szakértársakat, hogy az itt röviden bemutatott szereket és eljárási módokat megvizsgálni szíveskedjenek; meg vagyok győződve hogy ők is, éppúgy mint az alulírott, hasznos voltukról meg fognak győződni."

3. Anon: A régiségek megóvása (gyakorlatilag Fenichel Sámuel 1891-ben a „Rozsdás fém-régiségek” c. cikkének a megismétlése!) Múzeumi és Könyvtári Értesítő I. évf. (1907) 50-52.

„Boldogemlékű hazánkfia, Fenichel Sámuel, a bukaresti múzeum volt segédőre, a rozsdás fém s egyéb másfajta régiségek megóvására már hét év előtt egy új módot ajánlott, amit annak idején az „Arch. Értesítő” közölt is a szakértársainkkal. E módszer gyakorlati célszerűségét azóta a tapasztalat részünkről is igazolván, hasznos szolgálatot vélünk tenni, ha Fenichel S. konzerváló módszerét folyóiratunk közönségével, de különösen vidéki szakértársainkkal is megismertetjük, az "Arch.

Értesítő” nyomán a következőkben közölvén abból a leg-szükségesebbeket.

A régiségi gyűjtemények őreit nagyon rég foglalkoztatja ama kérdés: mikép lehetne bizonyos célszerű és könnyen kezelhető anyaggal a már erősen rongált állapotban levő tárgyakat konzerválni, azaz a biztos, szem-mellátható enyészettől megmenteni.

A kiásott régiségek között igen kevés azok száma, melyek konzerválásra egyáltalán nem szorulnak. Ilyenek például ama bronztárgyak, melyek az úgynevezett nemes patinával vannak bevonva. A legtöbb fémtárgy már a földben lévén megtámadva, a levegőre kerülve még gyorsabban elegendő, ha tehát eme oxidáció vegyfolyamatát meg akarjuk akadályozni, a tárgyakat oly anyaggal kell bevonni, amely a körlég oxigénjét és nedvességét, az elegendő eme két tényezőjét, nem engedi az illető tárgyra hatni.

Leggyakoribb esetben a vastárgyaknál észlelhetjük emez állapotot. Napról-napra, mind jobban és jobban elegendőnek; előbb kis részecskéket hullatnak, majd egészen porrá omlanak.

Az alább ismertetendő konzerváló anyag, a míg egyrészt a felületet áthatlan burokkal vonja be, behatol a tárgy belsejébe is és a szétmálló részeket összeragasztja.

Dr. Voss Merkbuch című hasznos könyvecskéjében is foglalkozik a konzerválás kérdésével és különböző szereket ajánl e célra. Fenichel azonban az ő eljárásait nem tartja föltétlenül ajánlhatóknak, sőt azt tapasztalja, hogy Voss némely eljárása néha határozottan káros a konzerválandó tárgyra.

Így például Voss azt írja, hogy a vastárgyat oly langyos vízben kell áztatni, amelyben mosó-szóda van föloldva, aztán 6-8 napon át borszeszben kell a tárgyat tartani. Fenichel tapasztalásból állítja, hogy az ily eljárás határozott kárára van az oxidált vastárgyaknak, mert ha azokat ennyi ideig ilyen folyadékokban tartjuk, a helyett, hogy konzerválnók, gyorsítják azok szétmállását.

Fenichel módszere a következő:

Gyógyszertárban az alanti két recipé szerint kétféle folyadékot készítettünk:

A) folyadék	
<i>Rp Gummi Sandarack. puriss. grmtta</i>	60.
<i>Mastix puriss. grmtta</i>	40.
<i>Aether sulf. grmtta</i>	120.
<i>Alcohol absolut grmtta</i>	90.
<i>Camphor grmtta</i>	15.
<i>M. Filtra.</i>	

B) folyadék.	
<i>Rp. Aether sulf. grmtta</i>	120.

*D. S. konzerváló lakk. **

* A két folyadék, a recipék szerint előírt mennyiségben, mindössze 3 - 3,60 koronába kerül.

Az A) recepte szerint készített folyadék híg, könnyen mozgó, aranyárga, de mert - gyorsan párolog, jól elzárt üvegben, mérsékelt meleg helyen tartandó. A B) recepte alatt szereplő folyadék tiszta éter s csupán az A) alatti folyadék hígítására szolgál. Nagyon könnyen gyulékony lévén, óvakodjunk ahhoz égő tárggyal közeledni.

Használáskor az A) alatti folyadékból tágabb szájú üvegbe töltünk megfelelő mennyiséget s ecsettel a konzerválandó tárgyra kenjük azt.

Kezelési módja a következő:

1. Erősen oxidált bronz- és vastárgyáról, miután jól kiszáradtak, lágyabb ecsettel a port vagy piszkot eltávolítjuk. Ezután veszünk az A) folyadékból 1/2 és a B) folyadékból szintén 1/2 térrészt s ezeket összeöntjük. Előbb ezzel a hígabb folyadékkal 2-4-szer jól bekenjük az illető tárgyat. A bekenésnél főszólyt fektetünk arra, hogy mindig csak azután ismételjük a bekenést, miután az előbbi már jól megszáradt. Hogy a megszáradás jól történjék, előnyös, ha a tárgy kisebb fokú meleg helyen áll, vagy még jobb, ha a nap süti.

A tárgy, kivált ha réteges (vas), be fogja szívni a folyadékot. Ha megszáradt, A)-ból annyiszor kenjük egymásután, míg a tárgy fényes felületet nyer és fénytelen foltok nincsenek többé rajta.

Megjegyzendő, hogy egyszerre nem szabad sok folyadékot a tárgyra kenni, hogy az rétegekben száradjon a tárgyra.

Ha tökéletesen megszáradt, a tárgyat betehetjük a gyűjteménybe. Tárgyunk beláthatatlan időre konzerválva lesz.

Ha több tárgyat egyszerre kezelünk így, a munka aránylag igen gyors, mert míg az egyiket kenjük, a másikon egy réteg már megszáradt s így tovább.

a) Ha a tárgy csak felületesen, kevésbé van oxidálva, akkor egyszerűen A) folyadékból 1-2-szer bekenjük azt.

b) Középkori vagy modern fényes fegyvereket vagy tárgyakat a rozsdásodástól úgy kell megóvni, hogy miután gipsz-, vagy ha vastagabb a rozsdá, smirgelporral a rozsdát eltávolítottuk róluk, egyszerűen az A) folyadékkal bekenjük azokat.

c) Finom díszített bronz- vagy vastárgyak konzerválásánál veszünk 1 térrész A) folyadékot és 3 térrész B) folyadékot és az oxidréteg likacsaihoz képest 1-3-szor kenjük be vele az illető tárgyakat.

d) Oly bronz- vagy ezüstpénzek, emlékérmek stb., melyek oxidálódnak, úgy konzerválhatók, ha a felesleges lerakódás és oxidréteg eltávolítása után 1 térrész A) és 1 térrész B) folyadékkal kenjük be azokat. Bátran és minden félelem nélkül tehetjük ezt, mert a folyadék oly finom, átlátszó gyantaréteggel vonja be tárgyunkat, hogy a legparányibb rajzokat sem takarja el, természetesen, ha a bekenés csak egy, vagy legalább kétszer történik.

e) Réztartalmú, úgynevezett „rosszezüst” tárgyakat, ha

van díszítés rajtuk, a főntebbi vegyítékkal, ha nincs rajtuk díszítés, akkor az A) folyadékkal egyszer kell bekenni. Ha a konzervált régiségek tanulmányozása úgy kívánná, hogy a bekenett tárgyakról eltávolíttassék a gyantaréteg, akkor úgy járunk el, hogy éterrel vagy erős spiritusszal egyszer-kétszer lemossuk azt, mire a tárgyak ismét megtisztulnak.

Az említett folyadék azonban nemcsak fémtárgyakat konzervál, hanem biztos sikerrel használható bárminő anyagú régiségek főntartására is.

Így például:

I. Fatárgyat úgy mentünk meg, hogy ha puha és korhadt, az A) folyadékkal, ha ellenben keményebb, akkor a B) folyadékkal hígítva kezeljük azt, a már ismertetett módon. E folyadék a Sandaracka tartalmánál fogva a kisebb szűféle bogarakra mérges s így azok ellen is véd.

II. Bőr-, vászon vagy falfestményeket a tárgy likacsosságához képest különböző sűrűségű vegyítékkal kenünk be annyiszor, ameddig a tárgy beszívja magába a folyadékot.

III. Papyrust, pergament és viasztáblákat, vagy bármely más olyan tárgyakat, a melyekről az írás lemosódnék 1/3 térrész A) és 2/3 m. térrész B) vegyítékkal kenünk be. Ha a tárgy finom, akkor 1/6 térrész A) és 5/6 térrész B) folyadékot használunk.

A papyrusoknál és pergamenteknél arra vigyázzunk, hogy a bekenés után ne törjenek meg. Azért a finom papyrusokat legjobb bekenés után üveg alá szorítani, különben könnyen törékenyekké válnak.

IV. Csonttárgyak, (koponyák, foszilizozott és állati csontok), melyek elmállanak, 1/2 térrész A) és 1/2 térrész B) folyadékkeverékkel kenendők be. Ha réteges, hasadékos a tárgy, akkor tiszta, hígított arabs gummioldattal beöntjük, s miután ez beszáradt, csak azután kenjük be la a konzerváló folyadékkal.

V. Agyagtárgyak, amelyeken salétrom vagy a másféle sóvirág jegecedik ki és a tárgy díszítését, festését stb. rongálja, egyszerűen A)-ból 1-2-szer vagy többször kenendők be.

VI. Kőtárgyak, amelyek lágyabb, vagy oxidálható sórtalmú anyagúak, mint például , a tuff-félék, vagy sós talajban talált lágy homokkő stb., melyek könnyen porlanak, szintén az A) folyadékkal kenendők be, míg fényes felületet nyernek. ”

Morgós András
Főosztályvezető
Magyar Nemzeti Múzeum
1082 Budapest Múzeum krt. 14-16.

Domokos Levente
Műtárgyvédelmi aszisztens
Molnár István Múzeum
535400 Székelykeresztúr Szabadság tér 45.